

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

<p>A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőség címe alatt küldendő.</p>	<p>Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél íven. Előfizetési ár: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). Hirdetések díja: <i>Bein a lapban</i> egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; <i>a borítékon</i> egész oldal 4 frt, féloldal 2 frt, negyedoldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árengedmény adatik. Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 krajcár.</p>	<p>Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések Karai Sándor tanárhoz (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.</p>
---	--	---

Forrás az egyházfentartási alapokhoz.

Mindenekfelett a prot. egyház híveinek áldozatkészsége, melyre minden időkben biztosan számítunk, építünk és a mely hitünk, reményünk szerint élő, kiapadhatatlan.

De be kell látnunk, hogy az *áldozatképeség* nincs arányban az egyház nagy és folytonosan szaporodó szükségleteivel; hogy nagyon sok helyen a jelen követelményeit sem képesek kielégíteni, nemhogy a jövőnek szánt alkotásokhoz foghatnának. Az államfentartás nehezedik nálunk nagyobb teherrel a haza polgáira, mint más, nagyobb népességű országokban; minélfogva egyháznak, szeretet-intezményeknek, önkéntes adakozásokra nem jutnak azok a milliók, mikkel nógatnak bennünket a külföld bámulói, Angliából, Németországból stb. mutatván be példákat; a mi mellett azonban ismét tagadhatatlan, hogy földi javakban bővülködő nagy uraink nagy általánosságban csakugyan nem bírnak érzékkel, fogalommal az emberbaráti, hazafias és egyházi kötelességekről oly mértékben, mint p. o. az említett országokban. Ezért, hogy sok jut a népre. Végre is kimerül hát és félé, hogy nem lesz megnyerhető még olyan alkotásnak is, melyről tudni fogja, hogy csak a késő nemzedék látja majd hasznát. Különösen nehéz lesz ez az ipart űző városok polgárságánál, melynek földbirtoka nem lévén, nincs, ami helyhez kösse és nincs, ami helyhez kötött alkotások iránt benne érdeket keltsen. Ő, úgymond, nem alkothat maradékainak. Egészen más a földműves, földbirtokos néposztály, mely nemzedékről nemzedékre ugyanabban a községben lakik, őseinek földjét szántogatja; mely tudja, hogy ez a hely, ez a föld, ez a templom, ez az eklézsia az apámé, nagyapámé, ősemé volt és lesz fiaimé, késő unokáimé, kik ugyanazon temetőbe térnek végső nyugalomra, hol apáik csontjai porladnak. Ennek szent örökség

az egyház, melyet fiainak átadani még ma is becsületbeli kötelességének ismer a jó kálvinista magyar nép. De legalább még most ő nála sincs felköltve az érdeklődés a jövőt biztosító olyan alkotás iránt, a milyenek lennének az u. n. egyházfentartási alapok. Ezek megteremtésének szüksége pedig elég sürgős; követelő hangon bekopogtatott már a királyhágóninnyi kerületek egyházaiban is, tehát itt az ideje, hogy forrást nyissanak ott is ezek számára. Ismét hangsúlyozom, hogy az állandó, kiapadhatatlan forrás a prot. hívek áldozatkészsége lesz. Amit itt ajánlani akarok, az csak eszköz lenne, vélekedésem szerint, ez állandó forrás megnyitásához.

A törvényhozás által megszavazott rendszer évi államsegélyre gondolok, mely — amint látom — évenként 100,000 forint, kiutalva a közokt. és vallási miniszter által az ev. ref. egyház közalapja részére, a melynek rendeltetése valószínűleg nemcsak az egyházi, hanem az országos törvényhozás akarata szerint is, az egyházak felsegélése, felemelése, életének biztosítása. Ez államsegélylyel, ha lehetne azt a lentebb vázolt módon szaporítani, — ha nem, úgy amint van, kellene bevezetni a magyarországi ref. egyház minden községében az egyházfentartási alapok megteremtését.

Egyházi törvényeink az országos közalap rendeltetéséről a 259. és 260. §§-ban az évi tiszta jövedelem 50%-ából e célok munkálását jelölik meg: a) szegény egyházközségek felsegélése; b) új egyházközségek alakulásának, templomok és iskolák építésének és fentartásának segélynyújtás által előmozdítása; c) csekély díjazású lelkészek segélyezése; e) lelkészi özvegyek és árvák számára orsz. gyámintézet megalkotása. E célok közül a c) pont alatti az orsz. közalapra nézve, mint teher megszűnt az 1898: 14. t.-c. megalkotásával, átvevén az állam az egyháztól a lelkészi fizetések kiegészítését. Az e) pont

alatti gyámintézet megalkottatott; erre az évi meghatározott összeg, sőt annál nagyobb is, nem felesleges. Az a) és b) pont alatt jelzett két célt egyesítvén, oda kellene módosítani, hogy a közalap jövedelmének e kettős célra fordított %-a adassék ezentúl egyházfenntartási alapok létesítésére, hogy ezzel vesse meg minden egyházközség az alapját, az egyház fenmaradását biztosító ezen alkotásoknak. — fenmaradván a lehetősége annak, hogy a c) pont alatti cél (lelkészek segélyezése) előmozdítására adott % felszabadulván az állam beavatkozása folytán, ez fordítottassék a b) pont alatt jelzett cél támogatására. De mindenesetre fontosabb, nagyobb erővel ápolandó egyházunkban az olyan alkotás, mely jövőnkét biztosítja. Ma ugyanis minden nyilvános és titkoltabb jelek tanubizonyoságtétele szerint az ultramontán reakció, a fanatikus klerikalizmus élet-halál harcot kezdett, azt viv minden országban, az egész vonalon a liberalizmus, illetőleg annak anyja, a protestánsizmus ellen. Ott tervszerű egyházpolitikát folytatnak, egy célra: a szabad gondolkodás elfojtására, mert csak így lehet visszaállítani e világon a papuralmat. Némi egyházpolitikát, egységes tervvel, követni egyházunkban is égető szükségé vált. A mi egyházpolitikánknak is egy célra kell tekintetét függeszteni és ez egyházközségeinknek anyagi megerősítése, a szegénység nyűgeiből kiszabadítása, függetlenítése az anyagi gondoktól, hogy fennmaradásuk, megelhetésük biztosítottán, sem külső erőre ne támaszkodjanak, idegen (állam) segedelemre ne vágyakozzanak, szabadságukat, függetlenségüket el ne adják, sem az egyház-elhagyással az egyház ne gyengíttessék. A jövőre tekintettel, ha valameddig még nélkülözni, talán itt-ott nyomorogni kellene is, tünnünk kell és a jelen szükségleteitől megvonva, a mit adhatunk, a jövőre szóló alkotásra áldozzuk. Erre kellene hát adnunk a közalap jövedelmének eddig a szegény egyházközségek felsegélyezésére és új egyházközségek alakulásának stb. előmoz-

ditására fordított %-át, annyival inkább, hogy már az 1891-iki zsinatban alkotott, tehát jelenleg élő törvényeink 260. §-ában is van érintve ez a cél is, mikor a 3-ik bekezdés azt mondja, hogy az 50%-ból oly, hosszabb idő tartamára biztosított évi járulékat adatik, melylyel a kiválóan szegény egyházak „az egyáltalán meg nem felelő *esekély-lelkészi javadalmazás állandó felemeltesére szükséges tőke beszerzésére, illetőleg gyűjtésére képesíttetnek.*” Na hát, azt az 50%-ot egészen és egyedül erre kellene fordítani. De kellene ezzel együtt, vagy ha ez lehetetlennek ítéltetnék, e nélkül, magában a rendes évi államsegélyt, 100,000 forintot! Bizony, ez esekélyesség a magyarországi reform. egyház 2000 községében szétosztva. Ide kellett volna az 1898: 14. t.-c. államsegélye, hol áldást árasztott volna, míg így veszélyt rejteget magában a jövőre idők számára. Csak a prot. öntudat meggyengülése, alkotmányos érzékünk elhalványulása, éberségünk elvesztése engedhetette azt a törvényt úgy alkotni meg, amint van; úgy hogy annak erejével az államkormány közvetlen beavatkozást nyert a magyar prot. egyházak belügyeibe; függővé tette a lelkészi kar jó nagy részét, ezzel nagy részt lehetlenné tette az egyház szabad, autonomikus működését, ami azonnal érezhetővé lenne, amint egy reakcionarius, annyival inkább, ha egy abszolutisztikus kormány jutna uralomra.

Igazán érezhető, hogy nincs közöttünk Révész Imre „tömör alakja”. Ama törvény és az abban nyújtott adomány elfogadásával maga a prot. egyház ütött hatalmas rést alkotmányos védbástyáján; maga taszította le önmagát arról a jogi alapról, amit számára az ösök fegyverrel békekötésekben biztosítottak; önmaga adja fel alkotmányos jogát, mit ennél fogva vissza többé alig szerezhet. Mikor az 1687. pozsonyi 21. t.-c. megerősíti azt a királyi leiratot, mely a protestánsoknak csak ideiglenesen és csak kegyelemből (ex gratia et clementia

TÁRCA.

A szabadakaratról.*

Úgy a theologia, mint a bölelelet körében igen nagyjelentőségű kérdés, mert az illető theologusnak, avagy bölelésznek nemcsak tudományos rendszerét, de gondolkodását, érületvilágát is mélyen átható dolog a *szabadakaratról* való felfogás, tehát azon kérdésnek miként való megoldása, hogy ura é az ember saját eselekedeteinek?

Az emberi gondolkodó ész, mikor elmerült a vak fátumban való sötét világnézetébe; mikor a kényszerűség elvének megállapításával foglalkozott; mikor a determinismus és indeterminismus kérdéseit fejtegette; mikor egy Mohamed felállította a maga vallásrendszerét; mikor a keresztényen theológiában a pelagianismus, semipelagianismus, remonstrantismus, augustinismus, lutheranismus és kálvinismus küzdelmei folytak a bűn és kegyelem kérdéseiről; mikor a morál-statisztika a maga kérelhetetlen adataival hozakodik elő: ez mind, mind az emberi szabadakarattal elvének és kérdésének tudatos, avagy sokszor akaratlan vitatása. Nincsen olyan theologiai rendszer, mely erről — de libero arbitrio — ne beszélne. Minden theologus és bölelész feltalálja a maga útjában e kérdést, s kénytelen azzal foglalkozni s állásfoglalásától

* Az 1899. szept. 11. tartott akad. igazgatói székfoglaló értekezés.

Szerk.

függ, ha ugyan súlyt akar helyezni saját meggyőződésére, theologiájának vagy bölelétének teljes irányzata.

A kérdés van-e szabadakarattal? igen egyszerűnek látszik, s mégis oly igen különböző feleleteket adnak reá az emberek. Próbáljuk ennek magyarázatát adni.

Először is nem különböznek az emberek feleleteikben annyira egymástól, mint a mennyire ez úgy látszik. Mikor az emberi elme zavartalanul, saját törvényeinek megfelelőleg működik, az emberek igen nagy többsége mindazon jelentős kérdésekben, melyekre nézve a bölelésznek különböznek egymástól, meglehetősen egyformán gondolkozik. Csak ha fölzavarják a tő esőndes vizét, ha annak mélységét igyekeznek átkutatni, vizét vegyelemezni, áramának törvényeit meghatározni, csakis akkor látnak és gondolkoznak az emberek olyan különbözőleg. Bár mennyire különbözzenek is az emberek speculatív nézeteikben, a dolgok végső természetére nézve, gyakorlatilag, az alkalmazásban egyetértenek egymással, s így például bármiképpen gondolkozzanak is a szabadság és szükségesség kérdéseiről, a valóságban úgy másokat, mint magokat felelősséggel tartozó teremtményeknek tekintik.

De különböznek egymástól az embereknek kérdéseinkre vonatkozó nézetei azért is, mert ha valahol, e kérdés fejtegetésénél tűnik elő legjobban az emberi nyelv tökéletlensége. A szavaknak több értelmük van s több értelmüknek is kell lenni; és bármilyen jól határozunk is meg valamely tárgyat s írjuk körül arra vonatkozó gondolatainkat, egyesek, minden rossz szándék, vagy mellékgondolat nélkül is egészen más értelmét

adhuc) hagyja meg az 1681. soproni 25. és 26. cikkek szükséges jótéteményeit: nem gyengíti meg ezeket annyira, mint az 1898: 14. t.-c. Mert azt a protestánsok soha el nem fogadták, ellene eleitől fogva tiltakoztak és reményteliséggel várták a nagy békekötések által szerzett jogaikba helyezettéseket, bátran kifejezvének vélekedéseiket a javokra alkotott törvényekről, mint az 1791: 26., 1843/4., hogy azokat is hálával fogadják, de sok szenvedéseikért, veszteségeikért kellő kárpótlásnak, a közhaza javára hozott áldozataikért, tett szolgálataikért elégséges viszontszolgáltatásnak, az előjogosult r. kath. egyházzal szemben biztosított egyenlőséget és viszonyosságot teljesnek nem tekinthetik. 1898-ban pedig nemcsak azt nem kérdezik meg a magyar protestáns egyházak az országos törvényhozástól, vajjon ez akar-e az 1848: 20. t.-cikk 3-ik §-ának végleges beváltása lenni, ami pedig ott, ahol nem egyéni érdek forog szóban, épen nem lett volna ildomtalan: hanem még azt is némán tűrik, hogy azt a sok nehéz küzdelemben megépített autonómiát, a prot. egyházalkotmányt is áttörje az államhatalom szép szín alatt; ezzel inkább visszahozhatatlanul helyezvén magukat külső hatalom ideiglenes jóindulatának és kegyelmének ingatag alapjára, mint az 1687: 21. t.-c. erőszakosan, jogtalanul tette. Sokkal liberalisabb szellem lengedezett 1848-ban, mint 1898-ban: mégis az azon év szeptember havában ülésezett egyházker. értekezletek nem felelték el kijelenteni a liberális szellem szülte kormányának, hogy bármi módon valósítsa meg az 1848: 20. t.-c. 3-ik §-át, a kiutalandó államsegélyt nemhogy egyesek, de egyházközösségek kezeihez sem, hanem az egyházkerületekhez engedik küldetni, mert jól látták, hogy csak így van biztosítva az egyház alkotmánya idegen befolyás ellen.

Nekünk szükségünk van az államsegélyre és jogunk is azt követelni. De azt a 4 százezer és néhány száz forintot nem a szűkölködő lelkészek, legkevésbé azok

kezeihez utálva, hanem a közegyház, az országos reform egyházi közalap részére lett volna szabad elfogadni a mikor is egyesítve az eddigi 100 ezer forinttal (melyet a mint látszik, azon kívül és a mellett is fog adni az ország törvényhozása ezután is) mindjárt kezdetben tekintélyes forrást lehetett volna vele nyitni az egyházfenntartási alapokhoz, meglegedvén jobb jövő reményében a lelkészek azzal a csekélyebb segedelemmel, mit a közalap pénztára, a talán akkor is kiutalt 75 ezer frtnyi rendkívüli államsegélyvel együtt nyújthatott volna.

De hát mindezen túl vagyunk. Ezt visszacsinálni többé nem lehet. Maradunk hát a 100 ezer forinttal, mert a lelkészi fizetésekhez adott kiegészítés mellett ezt még talán kapni fogja a közegyház pénztára. Ezt várhatjuk, sőt emelését kérhetjük. Konventünknek kérti kellene, hogy adja hazánk törvényhozása ezután is rendes segély címen a 75 ezer forintot, mit eddig rendkívüli címen adott a lelkészeknek, ezentúl a közegyháznak, úgy, hogy legalább 200 ezer frt évi rendes államsegélyt nyújtson a ref. egyházi közalap növelésére, a melyet aztán a közegyház kizárólag egyházfenntartási alapok létesítésére fordítana. Ezen államsegély szaporítását kérti a prot. egyházaknak történelmi joguk van; az államnak megadni pedig észszerűség. Észszerűség, mert a mint rá mutat az igazságra a „Nézetek“ írója, nem lehet közömbös az államra, hogy polgárainak egy része ez állami adó mellett más címen helylyel-helylyel még több terheket hordoz annál, érdekében áll tehát az államnak e terhek könnyítéséhez hozzájárulni a milyen mértékben csak teheti azt. Történelmi jogot formálunk pedig az államségélyhez azon javainknak elvételéért, melyektől a prot. egyházakat az üldözések szomorú korszakában a jezsuita düh megfosztotta és a mely javaink azóta a r. kath. egyház használatában vannak elválaszthatatlanul. Révész Imre az ő Figyelmezője 1871. évfolyam 257 s köv. lapjain kimutatja, hogy ezen elvett

veszik szavainknak, mint a hogy azt mi gondoltuk, a miből természetesen az következik, hogy ugyanazon állítás igaz az egyik és hamis a másik gondolkodó értelem előtt, mivel azon állítás szavait különböző értelmükben veszik.

És még arról sem feledkezhetünk meg, hogy az emberek, már akár szokásból, akár értelmi képzettségükkel, akár erkölcsi felfogásuknál fogva egyes tényekre vagy túlságosan nagy, vagy túlságosan kicsiny súlyt helyeznek. Egyes embereket értelmi erejük, másokat pedig erkölcsi érzelmeik kormányoznak, egyesek ismét bizonyos elveket axiómákká emelnek s minden ítéleteiket ezekhez alkalmazzak. Hiábavaló dolog tehát azt reménylenünk, hogy valaha össze tudnánk valamennyi embert, még saját természetük szervezetére és törvényeire vonatkozó egyszerű és fontos kérdésekre nézve is egyeztetni. Csak egy biztos vezetőnk van és csak egy ösvényünk akár az igazság, akár az egység felé: Istennek Szentlélek és ígéje, s boldogoknak mondhatjuk azokat, kik ezen vezető mellé sorakoznak és a kik azon az ösvényen járdálnak.

Ezeknek előre boesátása után fogjunk már hozzá fölvetett tárgyunk közelebbi fejtegetéséhez.

Az akaratra vonatkozó különböző elméletek a *szükségesség*, a *véletlen esély* és a *bizonyosság* három osztályába sorozhatók be.

A) A szükségesség.

A szükségesség szónak böleseleti használata különböző. Van nevezetesen

a) *fizikai szükségesség*, mely a természet törvényeihez alkalmazkodó változhatatlan követelményekről beszél;

b) *van értelmi szükségesség*, mely értelmünk törvényeinek megmásíthatatlanságát tanítja;

c) *van erkölcsi szükségesség*, mely az erkölcsi törvény abszolút követelményeit hirdeti és

d) *van logikai szükségesség*, mely szerint annak, a mi van, lennie is kell. Így például szükséges dolog, hogy az ember értelmi állat legyen, a mennyiben ő ezen korlát közé állítva teremtett.

Az emberi akarat filozófiájának kérdését illetőleg a szükségesség azon tant fejezi ki, hogy az akarat nem szabad, hanem minden mi akarásunk változhatatlan következetességgel belső vagy külső indokok szüleménye, olyan forma, mint a hogy a természeti tünemények a természet törvényéből folyó tények. Ezen tant determinismusnak nevezik, a mely szót *Mill Stuart János* hírneves angol bölesez és nemzetgazdász (1806—1873) állította be a korábban használt necessitarianismus helyébe.

A szükségesség elvének rendszeréhez tartozik mindenekelőtt

1. a fatalismus tana, a mely szerint minden esemény vak szükségességből áll elő, a melyhez nem szükséges egy olyan értelmi Lénynek akarátja, ki az ő teremtményeit és ezeknek cselekedeteit saját természetükhöz alkalmazná s kit bölesezés és jóság vezérlene lépteiben. A fatalismus kizárja az előrelátásnak, vagy

javak értéke 1647—1781-ig, a türelmi rendelet kiadásáig legalább 1100 templom, lelkészlak, iskola és az ezekkel járó birtokok után mai pénzértékben kamatok nélkül 11 milliót képvisel. Ugyancsak Révész mondja, hogy sem azt nem kívánjuk az államtól, hogy most a protestánsokat rá szabadítsa a katolikusok javaira, a miként akkor ezeket igenis rászabadította a mieinkre; továbbá számlát sem nyújthatunk be az államnak, mondja ő; hanem azt igenis mindinkább remélhetjük egy jogállamtól, hogy gondoljon őszintén, szenvedett sok sérelmeink orvoslására; haladjon fokozatosan az 1848: 20. t.-c. 2-ik §-ában kimondott tökéletes egyenlőség és viszonyosságnak minden téren megvalósítására az egyedül magyar nemzeti egyházzal szemben.

A miképen az 1848. szept. havában összejött prot. egyházi értekezletnek elé egyebek közt ez a kérdés is fel volt téve: „Mi kútforrásból fedezendő a kijelölt szükségeket az álladalom?” ma is az állam pénzügyi erőtelenségére hivatkozással mondják lehetetlennek illetékes helyen a nagyobb, hathatósabb támogatás sürgetését. De a mit feleltek hivatott értekezletnek (Révész id. m. 275 l.) mi is azt mondhatnánk. „Erre felelni nem a mi dolgunk. Véleményünk azonban az, hogy ha van oly országosan alkotott közalap érték, mely eddig kirekesztőleg csak egy, vagy némely hitfelekezetek ilyenmű szükségének fedezésére szolgált, osztassék meg az egyenlőség és viszonyosság alapján, népességi arányban a többi felekezetekkel is.” Véleményünk a saecularisatio. Véleményünk az, hogy azok az országos javak, melyeknek némelyike, mint a szerzetes rendek alapítványai, még nem is egyházi célokra, hanem adattak oly célból, hogy a nekik rendelt földbirtokokon az idegen származású szerzetesek oktassák a megtelepüléshez készülő magyarokat földművelésre, mesterségekre, tehát adattak nemcsak nem egyházi, vallásos, de még nem is szellemi, hanem anyagi művelődés eszközeiül, ezek a javak adas-

sanak vissza eredeti rendeltetésüknek, az általános jólét, művelődés céljaira kivétel nélkül a haza minden lakójának részesedésével, nem egyeseknek, hanem művelődési intézményeknek; hogy ne álljon fent e hazában még a 20-ik században is a jelenlegi anakronizmus, hogy annyi törvény, békekötés után ne legyen többé uralkodó egyház e hazában. Félénkség már az és nem észszerű hazafiság, ha a magyar prot. egyházak mindezekről tovább is hallgatnak. Felsőszázad alatt a közjogi felfogás az állam természetéről oda módosult, hogy ma már egyházunkban is meggyőződössé erősödött az a vélekedés, mely szerint az 1848: 20. t. c. 3-ik §-ának szó szerinti megvalósításáért autonómiánkat okvetlen oda kellene adnunk. Hát ejtsük el azt; mondjunk le arról úgy, a mint az 1848-ban törvénybe iktattott, örökre. De hogy századok elmúltával elidegenített javainkért kárpótlást, jövődö boldogulásunkhoz épen a magyar haza javára, ettől támogatást nyerjünk a prot. egyházak közpénztáraiba minden ellenszolgáltatás várása nélkül utalandó, lehető magas államsegély alakjában, ettől elállnunk egyenesen történelmi jogaink megtapodása, jövődö hivatásunk sajnálatos elfeledése lenne. Konventünknek tehát újra meg újra fel kell emelnie ez érdemben, meghallgatást joggal igénylő szavát.

Egyhamar és nagy mérvű segédelmet azonban semmiképp nem várhatunk. Az egyházfenntartási alapok megkezdésével arra a hathatós államsegélyre nem támaszkodhatunk. Tehát meg kell azokat kezdenünk azonnal abból, a mi van. Adni kell az egyházközségeknek az országos közalaphoz (domesztika) pótolva hozzá az államsegély teljes összegét; és ezzel vetni meg mindenütt az alapok fundamentumát. Erkölesileg jó hatása lesz ennek a közönségre, mert remélhetőleg buzdítani fogja azt; és ha az arra hivatott lelkészek a felgyuladt kedvet kialudni nem engedik: az egyházfenntartási alapok ilyen kezdettől bizonyosan meg fognak indulni és lassan gyara-

tervezgetésnek, a céltudatos megfontolásnak eszméjét; szerinte úgy vannak a dolgok, a hogy vannak, s úgy kell azoknak lenniök minden értelmi ok nélkül, a hogy épen megteremték: nincs semmi különbség a fizikai törvények és az ember szabadakarati cselekvése között. Olyanok a világ eseményei, mint egy hatalmas folyam, melyet valamely ellenállhatatlan erő visz tova, egy kívülálló erő, melyet sem ellenőrizni, sem módosítani nem lehet. Nekünk csak egy dolgunk van és ez az, hogy nyugodjunk bele, miként és merre sodor bennünket az áram, mert hiszen különben is mindegy, akár belenyugszunk ebbe, akár nem. E fatalismusként alapját azon nézet képezi, hogy a világegyetem létezésének alapja önmagában van, s abban oly meghatározott törvények uralkodnak, melyek változhatatlan kényszerűséggel határozzák meg e világ összes teremtményeinek sorsát. A fatalismus egy szelidebb felfogása szerint a világ a maga létét egy értelmi első oknak köszönheti, a mely azonban sohasem akart szabad teremtményeket hívni életre, hanem csak bizonyos okokat akart teremteni, melyek adott eredményeket állítsanak elő. A fatalismus bármely formájában is határozottan kizár minden cselekvési szabadságot és az emberek tetteit az oktalan állatok ösztönszerű dolgaival állítja egy kategóriába.

2. A szükségesség tanának második formája az u. n. *mechanikai elmélet*, mely tagadja azt, hogy az ember a maga cselekedeteinek tevőleges oka volna, a mely az embert teljes passivitásban tudja csak látni s a mely e szerint teljesen kizárja az ember felelős-

ségének fogalmát. Azt vallja ez a tan, hogy az ember benső állapotát s ebből folyólag az ő cselekedeteit is külső körülmények határozzák el, úgy hogy az ember, épen mint az oktalan állatok, csak egy darabja vagy példánya az élő mechanizmusnak.

3. A szükségesség tanának harmadik formája elvetvén a másodlagos okok ható tevékenységének elvét, minden eseményt az *első ok* közvetlen munkájára visszavissza. Ez a pantheismus, akár azon alakjában, a mely szerint Isten lelke a világnak, akár abban, a mely szerint maga a világ az Isten, akár abban, a mely szerint Isten az egyetlen valóság, kinek a természet és az értelem csak fenomen megjelenése.

Legyen elég ennyi a szükségesség tanáról, a mely szerint tehát az ember megszűnik okos, értelmi valóság, mindenek fölött pedig erkölcsi lény lenni, mert hiszen minden theologia és józan bölcsélet csak az olyan embert tekinti erkölcsi lénynek, ki saját okokon alapuló tetteiért felelősséget tud és akar is vállalni, a ki tehát saját szellemi erejének és szabad önelhatározásának tudatában úgy érezi magát, mint a ki valójában Isten képére és hasonlatosságára teremtettet.

Ha vaksors van, akkor nincsen Istennek olyan mindenható ereje, a milyenben mi hiszünk.

Csiky Lajos,
akad. igazgató,

(Folyt. köv.)

podni fognak. Csak egyszer nyissuk meg ez irányban is az élő forrásokat, Isten segédelmével mindig meritünk belőlök.

Harasztos.

Nagy István.

Protestánsizmus és a tudomány.

Az „Egyetértés” múlt vasárnapi számának „Tanügy” rovatában „Két közmívelődési gyűlés a tudomány ellen” cím alatt olyan világitásban lett fölűntetve Hegedűs Sándornak a „Magyar Prot. Irodalmi Társulat” gyűlését megnyitó beszéde s az ezen beszédet helyeslő protestánsizmus állásfoglalása, mintha ott a tudomány véret szomjazó zulukafferek jártak volna eszeveszett hadi táncot. Nem volna semmi szavunk e világitás ellen, ha bennünket protestánsokat abba a gyanúba nem keverne az ország közvéleménye előtt, hogy mi arra az útra szándékszunk lépni, mely a tudományos vizsgálódás szabadságát békóba akarja verni. Készséggel megengedjük, hogy cikkirő e világitáshoz a jóakarát fényvetőjét kívánta használni, de abban engedjen meg nekünk, ha kimondjuk, hogy az alkalmazott fény vibrációja, némely dolgokat nagyon kiélesít, másokat pedig teljes homályban hagy, amazokat kiszakítva emezek kontextusából, egészben véve hamis képet nyújt.

Ha összefüggő egészében nézzük ama beszédet, a protestánsizmus öröklött elvét látjuk benne kiesésosodni: mely a tudomány vívmányainak teljes méltatása. Kétsége nem lehet e tekintetben senkinek, ha csak át nem siklott a beszédnek ama passusán, mely a bibliai szótár fontosságáról szól. Ez a passus még érzékeny oldaláról is érinthette a jelen volt protestáns papságot, midőn fölűttelezte is, hogy kathedrájokból olyan történelmi, geographiai, archeologiai botlásokat lehet hallani, „melyek a tudomány mai állása szerint meg nem állanak.” És ez a papság nemcsak hogy nem türelmetlenkedett e miatt, hanem sokkal inkább helyeselte azt, a mi arra mutat, hogy nem fél a tudománytól, nem szándékszik azzal szemben hadilábra helyezkedni, hanem ellenkezőleg a tudomány vívmányait nagyrabecsüli s feladatának megoldásában használni kívánja.

Ha másként állana a dolog olyanformán, mint a hogy cikkirő feltűnteti, ez a protestánsizmus agylágyulása volna; ettől azonban úgy hiszem, megfog menteni minket a mi Pál apostolunk, kivel, akárki mit mondjon is, együtt tartunk: *mindeneket megpróbálatok: a mi jó azt megtartsátok*” (1. Thess. 5. 21).

Nem szándéksom vitatkozást kezdeni s ha irányelvünk körvonalozásában mégis reflektálnom kell a cikkem elején hivatalolt közleményre, ennek oka a dolog természetében rejlik. A ki támad, viselnie kell annak a védelem következményeit! A protestánsizmus egyetemét úgy szólván minden pontjában mélyen érinti cikkirő kritikája, melyet világgá bocsát a Hegedűs beszéde felett: e körülmény az egész ügyet a protestánsizmus ügyévé teszi s a félreértés eloszlátása végett szabad legyen nekem is elmondani, hogy mi hogy fogtuk fel s hogy fogjuk fel behatódabb elmélkedés alapján is a tudomány tulbuzgó védelméből stigmatizált ama beszédet.

Cikkirő mindjárt ugyan magas tenorból kezd s ország világ előtt bevádolja gyűlésünket, hogy a tudományt elítélte. Engedelmet kérünk, kálvinista gyomor ezt nem veheti be, teljes tisztelettel elharitjuk ezt magunkból van nekünk annyi judiciumunk, hogy bolondot ne csináljunk. Ha Hegedűs beszédének ilyen nyilatkozatait helyeseltük: „*Gyakran korszakoként előfordul, a midőn azok, kik hivatva lennének a tudományt,*

*vallást és erkölcsöt ápolni, fejleszteni, ezek közötti ellentétek kifejlesztésében látják önállóságukat, tudományukat, fölvilágosodottságukat. Azok a túl-hajtások, melyekben a vallási fanatizmus megakarta akadályozni a tudomány fejlődését, ellenkező túl-hajtásokkal találkoztak. Találkoztak a tudomány és socialistikus mozgalmak atheisztikus törekvéseiben, a melyek meg szokták semmisíteni a vallásokat és erkölcsöket, abban az öntelt hitben, hogy mindezt pótolni tudják eszüknek racionális okoskodása által”; ha mondom az illet helyeseltük, ezzel nem a tudományt, csak annak olyan tulkapásait itéltük el, melyek a vallási fanatizmus riválisai. No már annyira együgyű báránykáknak még a tudósok kedvéért sem akarunk láttatni, hogy akkor se nyissuk meg száinkat, ha a mézárásokra vitetünk (Ézs.). Mi a legcsalhatatlanabb tudás kedvéért sem adjuk fel a jogunkat, hogy itéljünk a tudomány felett. Fejlődhetett volna-e tudomány és annak irodalma, ha neánts virág lett volna egy-egy rendszer, melyet nagy fáradsággal felépítettek a tudósok? Meg vagyunk győződve róla, hogy ha ezt előre tudja a „vasfejtű” Kant, inkább falba veri a fejét, mintsem gondolkozzék. Egyformán méltatni mindenféle tudományt, ehhez nem tagadjuk, nem értünk: mi sem jobbak sem bölesebbek nem akarunk lenni Krisztus Urunknál. Mikor a csillagász azt állítja, hogy a nap 20 millió mérföldre van tőlünk, erre azt mondom: jól van, elhiszem; de mikor Nietzsche így moralizál: „*Tegy amit akarsz, csak tudj akarni*”, erre már bizony az én kálvinista öszinteséggel nem tudok mást mondani: „No ez bolond beszédnek is megjárja”.*

Hagyjuk hát azt az érzékenykedést, hogy a „Magyar Prot. Irodalmi Társaság” gyűlése elítélte a tudományt.

Különösen beleköt cikkirő a beszéd eme szavaiba: *„Törvényeinkben lényeges változások történtek s ezek a helyzetben lényeges változást idéztek elő. Régebben a protestánsizmus küzdött az ellen, hogy a compelle intrare a törvényekből töröltessék. Minden talpalatnyi földet meg kell védelmeznünk, minden lelket veszélyeztetve láthatunk és ennek következtében éjet és napot egybe kell tenni azok megvédésére. Ez óriási nehéz feladat. Csekély eszközeink vannak s az ellenség erős.”* Ugy tünteti föl e szavakat, mint a melyek arra hívnak fel, hogy a katolikus egyház ellenében szedjük össze magunkat és pedig akképen, hogy a compelle intrare elvét alkalmazzuk a megkereszteltekkel szemben, nem tartja lehetetlennek, hogy még kedvünk jöhet az inquisitio máglyait is meggyújtani. Ugyanazon lélegzetre Hegedűsről azt mondja, hogy az 1895. évi XLIII. t.-c.-nek s különösen a felekezetenkívüliségnek ellenfele, sőt miniszter letére izgat a fennálló törvények ellen. Szóval Hegedűsön és rajtunk amúgy magyarosan elhegedül.

Az erős ellenség alatt nem pusztán a katolikus egyház értendő, hanem még más is; bármilyen hatalmasan süvitsen a kritika szele, mi nem dugjuk homokba a fejünket, körülnézünk: mi ismerni akarjuk minden ellenségünket. De nem a compelle intrare elvének alkalmazásában, nem az inquisitio máglyáiban keressük fegyverünket, hanem a szeretet evangéliomának szív-nemesítő, a lelki embert meggyőző erejében. Ez ellen — úgy hisszük — a tudománynak sem lehet kifogása s ha ebben mi protestánsok mind papok leszünk, pedig Hegedűs ezt akarja, akkor hiába pajkoskodik Maltitz eme mondásával: „*Die Pfaffen haben uns die Erde für den Himmel verdorben*”; mert az is mellénk áll, a ki most e mondással csipkedni akar bennünket.

Hogy Hegedüs Sándor a felekezetenkivüliség ellenfelének vallja magát, erre nézve nincsen semmi nyilatkozat beszédében; de hogy a dolog csakugyan így áll, erről egész működése jólesőleg győz meg bennünket. A felekezetenkivüliség törvénybe iktatása lehetett törvényhozási szükség; de mert a sorompókat felnyitotta, épen ez által kötelezett el minden egyházat szerető embert, hogy a meggyőzés fegyverével küzdjön a felekezetenkivüliség ellen. Talán valami felsőbb lények azok a felekezetenkivüliek, hogy egy Hegedüs Sándornak még csak mukkanni sem szabad ellenük? vagy annyira kell mennünk a liberálizmus előtti hódolatban, hogy még a hasunkat is felmessen? No már ebből a világi jóból csakugyan nem kérünk.

Törvény elleni izgatás is történt. A kemény kálvinista lépések helyett néppárti boeskorok rémes eszorgása veré fel az ősi kollegium esendjét. Ez már csakugyan nem lehet más, mint rémlátás! Hiszen ezt mondta Hegedüs: *„Akárhogy erőltettük volna a törvényhozási intézkedéseket, az elől (t. i. a felekezetenkivüliség elől is) ki nem térhettünk volna és én jobb szeretem, ha föld fölött folyik a harc, mintha aláaknáztatik.”* E nyilatkozatban még a revízió gondolata sincs benne; én legalább, ki a szövegmagyarázat terén tanultam valamit a kollegiumban, sehogy sem tudom azt belemagyarázni; sőt úgy értettem és ma is úgy értem, hogy a *„ki nem térhettünk volna”* kifejezés a jövőre nézve is áll és pedig csak olyan, vagy még fokozottabb mértékben, mint a törvény meghozatalának idejére nézve. Különb is azt, hogy némelyek felekezetenkivüliségbe esnek, nem tekintjük a kereszténység végveszedelmének; az egyházat elhagyókra nézve ma is az áll, a mit János apostol mondott: *„Mi közülünk mentek ki, de nem közülünk valók valának; mert ha mi közülünk valók voltak volna, megmaradtak volna velünk; de ez azért lett, hogy megjelentetnék, hogy nem mindenké mi közülünk valók.”*

Természetesen kívánatos dolog, hogy ilyen eset minél ritkábban forduljon elő; de e végből harcolni kell az evangéliom fegyverével úgy, mint az apostolok harcoltak: fáradhatatlan buzgósággal, a Krisztuséhoz hasonló élet példaadásának meggyőző erejével. Nem lázit, hanem erre buzdít Hegedüs s az ilyen dolog becsületére válik még egy miniszternek is!

A jövő élet feletti gúnyolódásra mindössze annyi a megjegyzésünk, hogy mi arra a térre nem követhetjük a cikkirót. A mi pedig a szánkió használatát illeti, szerintünk helyesen disztíngvál Hegedüs, mert bizonyára a szentírásra vonatkozólag az isteni kijelentés elméletének az alapján áll. És ebben sincs a tudományra nézve semmiféle veszedelem, ez még a szentírás feletti vizsgálódást sem zárja ki, sőt maga a szentírás bátorít bennünket a vizsgálódásra.

Intenzívebb vallásosságra buzdítás: ez a célja a Hegedüs beszédének; az eszközöket illetőleg is, mint világosfejű protestáns nyilatkozott, mondván: *„nem erőszak, nem persuasio, hanem a teljes fölvilágosultság, példa, ész és szív útján hódíthatunk: de hódítsunk is!”*

Az egész beszédet csak helyeselnünk lehet, mert az megegyezik úgy a protestántizmus, mint a tudomány jól felfogott érdekeivel. Ha mégis rossz hirbe keverednénk, vigasztaljuk magunkat a mi Mesterünk mondásával: *„Jaj ti néktek, mikor mindenké jót mondanak felőletek.”*

Illyés Endre.

KÖZÉLETÜNK.

A szatmári ev. ref. egyházmegye őszi közgyűlése.

Tartatott 1899 szept. hó 7-én Fehérgyarmaton, Biki Károly esperes és Isaák Dezső e. m. gondnok, majd utóbbi helyett Szegedy Antal vil. tanácsbíró elnöksége alatt.

Közéneklés és esperesi ima után, esperes nagy érdeklődéssel hallgatott beszédrel nyitja meg a gyűlést. Beszédének elején jelzi röviden, hogy egyházmegyénk a tavaszi közgyűlés óta lefolyt időt sem töltötte tétlenül, mert ez alatt folyt az egyházak látogatása, ez alatt tartattak lelkészi és tanítói értekezletek, készítették el az adózási viszonyokról szóló kimutatások, épült több iskola. Majd így folytatja: „Két igen fontos kérdés nyomult előtérbe ez időszak alatt, melyeknek megoldása foglalkoztatni fog ez alkalommal bennünket. Egyik a Szamos balparti egyházak ártéri, láplecsapolási költsége, mely súlyos teherrel nehezedik az egyházi birtokokra. Másik: iskoláink államosítása felé való törekvés, mely egy pár egyházunkban már a küszöbön van, így Szatmártt, Kölesében és Jánkon. Tudom, hogy a nt. egyházmegye bölcsesége meg fogja találni e kérdésben is a leghelyesebb utat; de én amaz örüllői ponton, melyre egyházmegyéim parancsa állított, köteleességemnek tartottam e törekvés ellen óva intő szavaimat fölemelnem, azon szilárd meggyőződésben, hogy a mi édes magyar hazánkban, melyet a végzet egy idegen ország mellé rendelt s mely nemzetiségi és felekezeti széttagoltsága miatt mindig a szétmállás veszélyének van kitétetve — ily viszonyok között szükség van azon állampentartó magyar fajra, melyet a magyar református nép képvisel hazánkban. Történelmi tény, hogy egyházi autonomiánk századokon keresztül védvára volt az alkotmány s e tényből folyó következtetés, hogy ezt a védvárat épségben kell föntartanunk. Sajnos, hogy napjainkban nagy tért hódított magának az a hiedelem, hogy autonomiánk már csak foszlányokból áll s nem érdemes többé azzal törődnünk, de meg az alkotmányos magyar állammal szemben nincs is arra szükségünk. E felfogás nyomán szemünk láttára vonulnak ki az autonómia ősi várából elemi-, közép- és főiskoláink, lelkészeink, tanítóink előbb a részleges, majd a teljes államosítás mezejére.

E mi szatmári egyházmegyénkben tanítói fizetés kiegészítése és korpótlék címén 10,781 frtot, lelkészi kongrua címén 20,027 frtot fog az állam fizetni. Most elemi iskoláinkat kezdjük oda kínálni, majd főgymnasiumaink következhetnek. Az iskolafentartás terhe így is, úgy is a miénk, az államosítás csak teher áthárítás az egyházzól az államra. Különbség csak az, hogy az iskolai tanítás jogáról lemondunk s iskoláinkban hitben erős, alkotmányos érzelmű polgárokat nem nevelhetünk s elvágjuk azt a köteleket, mely református egyházunkat a nép szívéhez köti, melyből az éltető vért nyeri egyházunk.

Igaz, hogy sürgetjük és méltán követeljük az 1848. XX. t.-c. értelmében egyházi és iskolai szükségleteink fedezését az államtól; de mindenkor azon záradékkal, hogy: autonomiánk sérelme nélkül! Hová fog vezetni az irány, melyet most követünk, senki sem tudja közülünk. Bizonyos csak az, hogy a mit erőszakkal vesznek el tőlünk, azt erőszakkal visszaszerezhetjük; de a miről önként lemondunk, az örökre elveszett.

Ajánlom e fontos ügyet a nt. közgyűlés megérdemelt figyelmébe.”

Megbízó levelek beszédese s gyűléstagok igazolása után Isaák Dezső e. m. gondnok személyesen átadja esperesnek gondnoki tisztéről lemondó levelét s a gyűlés színhelyéről távozik. A sajnálattal vett lemondó levélben megköszöni az egyházmegye bizalmát, melylyel három ízben a gondnoki állásra elhívá s jelzi, hogy körülményei folytán nem viheti tovább a gondnoki tisztet. A meglepetve jött lemondásra, esperes indítványát elfogadva, kimondja közgyűlés, hogy: a tavaszi egyházmegyei közgyűlésig nem rendeli el a gondnoki állás betöltésére a szavazatot abban a reményben, hogy távozó gondnok vissza fogja venni lemondását.

A kinyomatott és a gyűlés tagok közt szétesztott esperesi jelentés tárgyalása következett aztán. Az egyházmegye 1898-ik évi szellemi és anyagi állapotát híven visszatükröztető s elismeréssel tudomásul vett jelentésből kiemeljük a következő főbb adatokat:

A vasárnapi és ünnepi templomi istenisztelet általában véve mindenütt megtartott délelőtt és délután. A hívek elég szorgalmasan látogatják a templomot; templom kerülő összeíratott mindössze 26. Templomi botrány nem fordult elő. Urvaesorával élők száma a bemondott adatok szerint: 45.117. Növekedett az urvaesorával élők száma 3 egyházban, apadás sehol sem jeleztetett. Első ízben urvaesorával élt 982 növendék, kiket a lelkészek ünnepélyesen konfirmáltak. Hitfelekezeti sérelem csak Szatmáron fordult elő és pedig az, hogy a zárdában lakó ev. ref. vallású növendékeket nem bocsátják ki a vallásoktatásra, de nem is eresztik be hozzájuk a vallásoktatást. Az ottani egyház előljárósága tett ugyan lépéseket e türehtetlen helyzet orvoslására, de sikertelenül. Mint orvoslandó sérelem kerület útján konventre vitetik. Reverzális mellett több vegyes házasságot kötöttek a mi vesztéségünkre Szatmáron, egy házasság kötöttetett javunkra P.-Darócon; áttért hozzánk 15, kitért tőlünk 13. A született gyermekek mind megkereszteltettek, a házások egy pár kivételével — óvári — mind megesküdtek. Visszás házasság jelentkezett a lelkészi hivataloknál 18, ebből kibékült 8, elvált 3 pár. Vadházasság jelentkezett 77. Ezekkel szemben alig egykét presbiterium tett valami intézkedést. Törvénytelen szülöttek száma 178. Szegények és árvák segélyezése alig történik rendszeresen 3—4 egyházunkban. Téli felolvasásokat tartottak, egyházi énekkart s olvasó egyleteket szereztek több helyen; a népies iratokat terjesztették számos egyházban. Geberjén magtárt alapított, Gyügye egyházfentartási alapot létesített 320 frt tőkével; Majtison 68 gyermek számára lelkészno karácsonnyfát állított, március 15-ét hazafias buzgósággal megünnevelte. Sályi mozgalmat indított temploma s lelkészlaka javítására, Szatmár elhunyt lelkészének siremlékére gyűjtést rendezett, T.-Kóród magtárt alapított. Parochialis könyvtár van: B.-Palódon, Györteleken, N.-Szekeres és Szatmáron. A presbiteriumok egyházi fegyelmet gyakoroltak: B.-Palódon, Csécsén, Csekében, F.-Gyarmaton, Milotán, Sályiban.

Adósság terheli az egyházakat: 81.004 frt 92 kr. Belhivatalnoki hátrálék összeíratott: 3100 frt 98 kr. Egyházlátogatóság egyházaktól 11 cím alatt bevett: 1794 frt 96 kr, lelkészeketől s tanítóktól közigazgatás stb. címen: 212 frt 25 kr.

Egyházaikban az áldozatkészség elég szépen nyilatkozott, a pénzbeli adományok összege 5648 frt 86 kr. Építkezés történt 15.775 frt 07 kr crejéig. Egyházaink kötelezett évi terhet fizettek: 1. Tűzbiztosítási díjban 1360 frt 95 kr, 2. orsz. közalapba: 2213 frt 80 kr, 3. egyházlátogatási költségekben 1754 frt 96 kr, 4. állami

és községi adókban: 5364 frt 62 kr, 5. illeték egyenértékben 1047 frt 04 kr, 6. vizsabályozási költségekben: 487 frt 28 kr. összesen: 12.268 frt 65 kr.

Lélekszám: 50,540, több a mult évinél 181-el. Szülöttek száma: 1931; halottak száma: 1680; házások száma: 389, ebből vegyes 35.

Majd a lelkészi karban történt változásokról jelentve bánatosan említi esperes *Tabajdi Lajos* szatmári, *Domján Pál* szamosbecsi nyugalmazott és *Gergely Károly* nagybányai lelkész halálát. Emlékek kegyelettel örökítettett. *Biki Károly* esperes ur szatmári lelkészszé választását örömmel erősítette meg egyházmegyénk. Több kisebb jelentőségű esperesi jelentés után kerületi rendes-képviselővé választatott Mártha József, pótképviselővé F. Varga Lajos; tanügyi biz. taggá: Kovács Lajos panyolai lelkész (Bélteky Albert helyett) és Kincs József ököritói tanító (Dancs Tamás helyett).

Számvevőszék, építettő bizottság jelentésének tárgyalása után az államsegélynek hava fordítását tárgyalva: letette egyházmegye a lelk. gy. intézethez véleményezés végett. Az egyetemes lelkészi értekezlet fölterjesztése alapján pedig visszautasítja a polgári vármegyének azon föltevését, mintha az anyakönyvi másodpéldányok (1860-tól kezdve) a lelkészek hanyagsága miatt nem volnának meg a vármegyei levéltárban. A lelkészeket ennek beszolgáltatására törvény kötelezte; e kötelességeknek pontosan eleget is tettek; hiszen ha valami ok miatt nem tettek eleget, azonnal esperesi s más hivatal útján sürgettettek erre. Ha elkallódtak a másodpéldányok, kutassa ki a vármegye: ki miatt kallódtak el, s aztán annyiért a mennyiért másoltassa le a hiányzó példányokat a lelkészek által könnyen ellenőrizhető helyen; de jogtalan követelést ne támasszon kötelességeiket teljesítő lelkészi karunkkal szemben. (Ugy akarta formán a vármegye, hogy ezer *adatot* s nem nevet ám! 1 frt 50 krért írjon le minden lelkész az elveszett másodpéldányok helyébe, ha igazolni kellőképpen nem tudja, hogy beszolgáltatta annak idejében. A hibást a ki miatt elkallódtak e másodpéldányok — úgy látszik — bujtatja; de kész örömmel dolgoztatná meg lelkészi karunkat.)

De lám, majd megfeledkezem a tanügyi bizottság jelentéséről. Az előző napon — 6-án — ülésezett bizottság teljes egészében tárgyalta F. Varga Lajos t. isk. biz. előadónak az iskoláink mult évi állapotáról szóló jelentését, a mely bizony sajnosan konstatálja — esperesi jelentés szerint úgy — hogy tanügyi állapotunk az 1898/9-iki isk. évben nem emelkedett, sőt alább szállott. Ennek a jelentésnek pedig ezek a főbb adatai: a 65 anya- és 2 leányegyházban — Borzován sem lelkész, sem tanító nem lévén — 99 tanerő foglalkozott a népneveléssel. Ezek közül csak fiukat 14, csak leányokat 12, fiukat s leányokat vegyesen 73 oktatott. Közülök volt oklevele 60-nak, igazolványa 18-nak, kibocsátása 3-nak, lelkésztan. minősítése ötnek, segédlelkészi felhatalmazása háromnak, nem volt képesítése 10-nek. Állandó volt 80, ideiglenes 18, segéd 1. Ezeknek évi összes javadalom volt: 41.777 frt 33 kr. Volt a mindennapi iskolában: 12 egy, 13 két, 5 három, 25 négy, 24 öt és 19 hat osztályu; ismétlő iskolában volt: 34 egy, 13 két, 11 három osztályu, A) tanterv szerint tanított 16, B) szerint 14, C) szerint 69 tanító. A 99 tanítónak összes tényleges tanítványa volt a más vallásuakkal együtt a mindennapi iskolában 6187; az ismétlőben 1199. *Kitűnő* eredménnyel tanított 25; héttel kevesebb mint az előző évben; *jeles* eredménnyel 21; *elegendő* eredménnyel 43; nem *elegendő* eredménnyel 10; héttel több, mint az előző évben. Iskola kötelesek összes száma volt 6—12 éves fiu

3297, leány 3122, együtt 6419. Ebből iskolába járt fiu 3091, leány 2892, együtt 5983, iskolát idő előtt elhagyta fiu 76, leány 55, együtt 131, iskolába soha nem járt fiu 130, leány 175, együtt 315. Más vallásu járt iskoláinkba 6—12 éves fiu 137, leány 122, együtt 250. 13—15 éves tanköteles volt fiu 1181, leány 1189, együtt 2370, iskolába járt közülök fiu 856, leány 797, együtt 1653, nem járt fiu 325, leány 392, együtt 717. Más vallásu járt 2 fiu. Igazolatlanul mulasztott 2980 növendék, összesen 110,536 félnapot. Iskola épület száma volt 81, előző évben 82, tanterem 98, előző évben 97, törvényszerű volt 52; kielégítő 14, türhető 23, rossz 9. Az iskolai év tartott: egy egyházunkban — kényszerűség folytán — 5, háromban 9, 62 egyházban 10 hónapig. Kiadott egyházmegyénk iskoláztatásra a lefolyt iskolai évben összesen 61,428 frt 55 kr. Esik belőle minden lélekre 1 frt és 23 kr.

A tanügyi állapot emelése céljából elfogadott közgyűlés egy tizenkét pontból álló propositiót, meghagyván egyebek közt azt, hogy a 6-ik osztály felállítására vonatkozó egyházmegyei korábbi határozatot ott, a hol ezt elmulasztották, foganatosítsák. Előzetes vizsgálat alapján megadta a felmentést F. Varga Lajosnak az ismétlődő iskolai vallástani kézikönyvek számadási terhe alól, irói tiszteletdíjúl átengedvén neki a kiadási költségeken felül bevett és még beveendő könyv árát; elrendelte egyszersmind, hogy a mely egyházak nem szereztek be, mulhatatlanul rendeljék meg ismétlődő iskoláik számára a vallástani kézikönyvet. Kuriozunképpen jelzem, hogy ez ismétlődő iskolai vallástani kézikönyvből egyházmegyénken kívül eső egyházakba rendelték: a felső-szabócsi és debreceni egyházmegyébe, továbbá a dunántúli és erdélyrészi kerületek egynemely egyházaiba. (Kapható továbbra is szerzőnél Majtison, u. p. Jánk; ára példányonként 20 kr.)

Segély kérvények letárgyalása után az urai egyház missioi lelkészéül Göngy Sándor tyukodi lelkész választott meg; özv. Tabajdi Lajosné csonka év iránti kérése teljesített. A kölesei egyház közönségének azt a határozatot, hogy iskoláját átadja az államnak: közgyűlés nem engedte meg. Több apróbb, inkább magánosokat érdeklő kérelem tárgyalása után közgyűlés végződött d. u. 6 órakor. Közbe természetesen a fehér asztalnál találkoztak a közgyűlési tagok, hol e. m. gondnok lemondása folytán meglehetősen nyomottak voltak a kedélyek.

Szept. 8-án már csak a bíróság tagjai jöttek össze, melynek ülésén közérdekű egyedül az ököritói vitás ártéri adóügy volt, kimondván bíróság, hogy az ecsedi lóp lecsapolásával járó összes ártéri költségeket egyház tartozik viselni; mert díjlevélileg kötelezte magát, hogy a belhivatalnoki összes földek *mindennemű adóját* fizeti. A többi osztozkodási pör volt, többnyire előd és utód között. Mintha bizony édes lenne az a pörrel osztott kenyér! Két fél a bíróság előtt hosszas tusa után kiegyezett. Hogy-hogy nem ejthették ezt meg oda haza barátságosan, testvériesen? (Máté V. 22—25.)

F. Varga Lajos.

A debreceni ev. reform. egyházmegye közgyűlése.

A debreceni ev. reform. egyházmegye ez évi őszi közgyűlését szeptember hó 13-án tartotta Debrecenben Dávidházy János esperes és Nadányi Miklós egyházm. gondnok kettős elnöklete alatt.

Elnöklő esperes a gyűlést szép imádsággal nyitotta meg; ezután üdvözölve a gyűlési tagokat, mely meghatott-

sággal emlékezik meg a legközelebbi gyűlésünk tartása óta elhunyt Tóth Sámuel volt theol. akad. tanár s egyházkerületi főjegyzőről, ki nagymérvű elfoglaltatása mellett is híven teljesítette az egyházmegyénk által reá bízott szerény, de nagy fontosságú egyházmegyei számvevői tisztelet s indítványozza, hogy emléke örökíttessék meg jegyzőkönyvünk lapjain; szintén kegyelettel említi fel néhai Mocsy József egyházmegyei volt világi tanácsbíró elhunytát is.

Az egyházmegyei gyűlésen meg nem jelent s e meg nem jelenés nem igazoló közgyűlési tagok ügyében indítvány tétellel bizottság bízott meg.

A debreceni ev. reform. egyháznak még esküt nem tett tanítói s tanítónői feleskettettek.

Fodor Sándor újonnan választott egyházmegyei egyházi tanácsbíró az esküt letévén, magát tisztének hív és igaz teljesítésére felajánlja.

Egyházmegyei számvevővé megválasztott Szücs László vértesi lelkész.

Az egyházlátogatásról szóló jelentésből kitetszőleg egyházmegyénkben adomány és hagyomány volt, egy év leforgása alatt 5765 frt 35 kr.

A gondnoki számadások készítésére nézve kimondatott, hogy az 1887. aug. 11-én tartott egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyvének 60-ik sz. a olvasható minta minden egyházban megtartandó s a takarék magtár kezelése jövőben sulymérték szerint történjék.

A debreceni egyház — az egyházi törvény 96. §-ára hivatkozással — újból felhivatik, hogy jövő évi egyházmegyei közgyűlésre teljes részletességgel jelentse be azon akadályokat, melyek az előző évi számadásnak a törvényben kiszabott határidőre be nem terjeszthetőségét indokolják.

A debreceni egyházban felmerült tulkiadás részint tüke felhasználás, részint kölesön utján fedeztetvén: az egyháztanács utasított, hogy az idevonatkozó egyháztanács és községi határozatok a jövő gyűlésre terjesztessenek fel.

Miután az elemi iskolák 6-ik osztálya — a 12 évet betöltött s konfirmált gyermekek elmaradása miatt — igen sok egyházban néptelen: az egyházak előjárói e bajnak körültekintő intézkedéssel orvoslására felhivattak.

A gyenge iskolák tanítói, hivatásuk komoly felfogására s teljesítésére a következmények terhe alatt figyelmeztetnek.

Két iskola — az egyházlátogatásról szóló jelentés szerint — rosznak találtatván, ezek tanítói megintettek, s erről annak jelzésével értesítettek, hogy hasonló eredmény esetén jövőre fegyelmi eljárás alá fognak vonatni.

Tudomásul vétetett, hogy az egyházak tanítói az egyházlátogatóság által feleskettettek s erről bizonyítványt nyertek.

A tépei ev. reform. egyház lelkészi állomására — a törvények teljes megtartása mellett Lencz Géza debreceni főgymn. helyettes tanár választott meg, ki állomását már el is foglalta.

A pocsaji egyháztagok egy részének az iránti kérése, hogy a szegény nép terhe a párbér adó megszüntetése által könnyítessék, az egyházi törvény 253. §-ának megfelelőleg a presbyteriumhoz tétetik vissza azon jó akaratú figyelmeztetés mellett, hogy ez ügy méltányosan oldassék meg.

A pocsaji iskolák államosítása tárgyában kimondatott, hogy egyházmegyénk az egyes egyházak iskoláinak államosítását elvben sem helyesli, ezen ügy elintézésébe pedig — miután kellőleg előkészítve nincs — érdemileg

bele nem mehet, hanem felkéri az egyházmegyei elnökséget, hogy Szele György és Sinka Sándor egyházmegyei jegyző urak társaságában a pocsaji egyházban megjelenjen: tegyék ez ügyes alapos vizsgálat tárgyává s erről jelentéseket terjeszszék a következő évi egyházmegyei közgyűlés elé.

Fontos a közgyűlés azon határozata, mely szerint a debreceni ev. ref. egyházmegyében szolgáló vagy szolgált, gyermekeiket a debreceni ev. ref. tanítónőképzőben vagy felsőbb leányiskolában vagy főiskolában taníttató lelkészeknek vagy lelkész özvegyeknek, első sorban lelkész-gyámintézetünk tagjainak — felerészben a takarékmagtári, felerészben a tűzkár mentesítési alap kamataiból — nevelési segílyt nyújt s e címen 2 gyermeknek a megállapított alapszabályok értelmében évenként 100—1000 frt adatik.

Tudomásul vettett, hogy a jövő évi egyházmegyei egyházi értekezlet Berettyó-Ujfaluban fog megtartatni; egyházi beszéd tartásra Biber József esztári lelkész, értekezlet tartásra, egyházi részről Szabó József bárándi lelkész, világi részről mélt. Széll Farkas világi tanácsbíró urak kérettek fel, kik magukat megbízatásuk teljesítésére készséggel felajánlották.

A péterszegi ev. reform. egyház előjárósága felhivatott, hogy már többször megsürgetett leányiskolájának újra építését az 1900/1. iskolai év megnyitáig multhatatlanul teljesítse.

Tóth Lajos nyugalomba lépett derecskei tanító helyére a tanügyi bizottságba Mátyás József derecskei tanító választatott meg.

A tépei ev. ref. egyház fitanítója Nagy Dániel ez év tavaszán töltötte be 50 éves tanítói szolgálatát, mely alkalomból egyházmegyénk is szívesen üdvözlöi őt.

Az udvari ev. reform. egyháznak — a lelkész gyámintézeti járulék megváltása tárgyában felterjesztett — kérelme teljesített.

A „Magyar Prot. Irodalmi Társaság” Debrecenben f. évi szeptember 20. közgyűlésén egyházmegyénk képviselőivel az elnökség bizatott meg.

A jegyzőkönyv hitelesítő küldöttség kinevezése után közgyűlésünk még déli 12 óra előtt véget ért.

Sz. L.

A „Tiszavidéki lelkészi kör” értekezlete.

A „Tiszavidéki lelkészi kör” szeptember 21-én Darán tartotta őszi értekezletét Csiszár István kartársunk vendégszerető házában, hova a kör tagjai a borús idő és rozsz út dacára is szép számmal gyűltek össze. Értekezlet előtt, szokás szerint, istenítiszteletre gyűltünk a gyülekezet tagjaival együtt a kisdud, tiszta templomba, hol Selyebi Géza esaholei lelkésztárs hirdette lelkesen az Ur igéjét, Eféz. 6. rész 12, 13. versei alapján fejtegetvén: I. Kik a mi ellenségeink? II. Micsodák a fegyverek, melyek segílyével diadalmasan harcolhatunk ellenségeinkkel szemben?

Bélteky Albert elnök az értekezlet megnyitása után bejelentette, hogy a f. évi aug. 22-én Fehérgyarmaton tartott egyetemes lelkészi értekezlet megbízásából a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnál a lelkészi kongruának még ezen évben folyósítását kérvényezte és ugyancsak a fehérgyarmati egyetemes lelkészi értekezlet határozata folytán főtiszteletű Szász Károly dunamelléki ev. ref. püspök urat, mint az ó-szövetségi biblia-rész magyar fordítását revideáló bizottság elnökét, a munka sikeres befejezése alkalmából a szatmári ev. ref. egyházmegyei lelkészi kar nevében üdvözölte.

Majd F. Varga Lajos majtisi lelkész olvasta fel az egyházak egyöntetű osztályozása tárgyában a tavasszal Istvándiban tartott értekezlet megbízásából készített javaslatát, melyet értekezletünk teljesen magáévé tett és határozta, hogy e becses lap szerkesztősége a közzétételre kéressék fel,* épen ezért, mert a tisztelt olvasó más helyütt teljes egészében olvashatja, feleslegesnek tartom itt az ismertetését.

Értekezletünk élénk eszmecsere tárgyává tette a konvent közjogi bizottságának a konvent f. évi április hó 10—13. napjain tartott ülésének jegyzőkönyvében 76. sz. határozatában 3. pont alatt olvasható, az egyházi és iskolai adó-járulékok kivetési és közizgazg. hatóság segílyével behajtási módjára vonatkozó javaslatát és és azzal szemben Gulya György kölesei lelkész következő módosított javaslatát ajánlja a konvent figyelmébe: „Értekezletünk feleslegesnek tartja, hogy a presbiteriumok az egyházi és iskolai adó-járulékok kivetése és közizg. hatóság segílyével behajtása alkalmával minden egyháztagra nézve külön szám alatt határozzanak és egyenként külön állapítsák meg az esedékesség és hátrálékosság idejét. Félreértések kikerülése és egyöntetűség végett kívánatosnak tartanók, hogy a konvent az összes egyházakra kötelezőleg állapítsa meg az egyházi év tartamát, az egyházi és iskolai adó kivetésének, esedékessé vagy hátrálékossá válásának idejét. Javaslattevő lelkésztárs azon óhajával szemben, hogy az egyházi év január 1-től december 31-ig tartson, értekezlet a szokásban levő április 24-től április 24-ig tartó egyházi évet kívánja fentartatni, a január 1-től december 31-ig terjedő egyházi évet csak azon esetben, ha a mostani fizetési nehézségek megszűnnek és a terménybeli fizetések pénzre változtatnak át minden egyházban. Utasítsanak az egyházak presbiteriumai, hogy az egyházi és iskolai adó-járulékokat évente július hó végéig vessék ki, a kivetési lajstromot 8 napig köz-szemlére tegyék ki és az egyház tagjait a kivetett egyházi és iskolai adó-járulékok ellen esetleges észrevételeik megtételére hívják fel. Az összes kivetett egyházi és iskolai adó-járulékok a felszólamlások letárgyalása után azonnal esedékesekké válnak. Az egyházak előjárói az elnökség által aláírt adókivetési lajstromot két példányban a kivetésre vonatkozó (presbyteri gyűlési) jegyzőkönyvi számmal együtt a felszólamlások letárgyalása után megerősítés végett az esperesi hivatalhoz terjeszszék be. Állami assistentia igénybe vétele esetén az esperes a hozzá beterjesztett egyházi és iskolai adóhátrálék-kimutatást hitelesíti azon megjegyzéssel, hogy a kimutatott hátrálékok törvényes alapon kivetett teherből származnak és valóban hátrálékok képeznek s így az alispáni hivatalhoz megfelelő eljárás végett átteszi.”

Koesis József sonkádi lelkésztársunk a községi termény- és hitelszövetkezetekről tartott értekezését érdeklődéssel hallgattuk meg. Ezen értekezésében nevezett kartársunk arra buzdít bennünket, hogy hiveinknek ne csak lelki, hanem anyagi gondozását is tartsuk kötelességünknek, e tekintetben is isteni Mesterünknek példáját követvén, ki az őt hallgató sokaságnak lelki és testi szükségét kielégítette az evangélium tanúbizonyossága szerint. Értekező azon indítványát, hogy gr. Károlyi Sándort az országos hitelszövetkezet megerősítése körül szerzett érdemciért üdvözölje lelkészi körünk, értekezlet elfogadta.

Nagy lelkesedéssel fogadta az értekezlet F. Varga Lajos azon indítványát, hogy a kör tagjainak irodalmi

* A nagyérdékű dolgozat közzétételét mielőbb megkezdjük.
Szerk.

munkálkodásra buzdítása végett minden évben tüzzön ki a kör pályakérdést és a kör tagjainak önkéntes adományaiból begyűlt pénzből jutalmazza a legjobb dolgozatokat. A legközelebbi pályázatra kitűzetett: 1. Irassék egy új évi egyházi beszéd az 1900-ik évre. Jutalma 14 korona. 2. Készítsék egy karácsonyi urvasorai agenda. Jutalma 6 korona. Pályázati határidő f. évi november 1. Birálókul kijelöltettek Bélteky Albert elnökléte alatt F. Varga Lajos és Nagy László kör tagok.

Bélteky Albert elnök azon indítványát, hogy értekezlet tegyen lépést a felsőbb egyházi hatóságok útján a kormánynál a vasárnapi korezmázás, kuglizás és egyéb mulatozások megszüntetése végett, értekezlet szintén magáévá tette.

A jegyzőkönyv hitelesítőinek kijelölése után a zöld asztaltól a fehér asztalhoz telepedtünk le, hol a dusau felszolgált izletes eledetek a fiatal háziasszony ügyességéről és vendégszeretetéről tanuskodtak. Pár órai vidám társalgás és poharozás után értekezlet tagjai azon reményben bucsuztak el egymástól, hogy jövő tavasszal Nagyszekeresen Dávid Sándor tagtársnál fognak találkozni.

—a—gy.

KÖNYVISMERTETÉS.

Psychologiai tankönyv nevelők számára.

VI.

Tapasztalataink *érdekes* oldalát az örömeik és a szenvedések teszik. A külvilág tárgyainak a becsét azon alapon mérjük, minő érzelmeket okoznak nekünk. Egész szellemi életünk erősen és fölszabadíthatatlanul áll e pszichikai folyamatok hatása alatt. Ha kellemes, jóleső érzésekkel van összekötve valamely cselekvés, akkor azt szívesen, nagy energiával végezzük, ellenkező esetben éppen megfordítva. Magasabb fokon ugyan zavarja munkáságunkat az érzelem; lehet eset, mikor egészen megakasztja értelmi működésünket, de rendes viszonyok közt inkább csak támogatja vagy kíséri azt.

Nincs kétség tehát, hogy az érzelmek tanulmányozása a nevelőre nézve fontos feladat.

Általában az érzések két nagy csoportba oszthatók: ha az élettevékenységre kedvezően hatnak, akkor vidámitó, jóleső érzelmek, ha pedig gátlók, akadályozók, akkor szomorúak, fájdalmasak.

De még mindegyik csoport ismét két, egészen különböző természetű osztályra bomlik: az u. n. érzéki érzetekre, s a tulajdonképeni érzelmekre. Az előbbieket testi okokból fakadnak, az utóbbiak értelmiekből.

Az érzéki érzelmeknek különösen az a csoportja fontos, a melyiktől a hangulat függ, a jólérzés vagy rosszülérzés. Ezek a közérzetek, minők pl. szabad vagy zavart lélekzés, fázás, beteges állapot érzése stb. Az egyes érzékekkel egybekötött érzelmek mulékonyabb jellegűek s a kérdésszerű zavartalan vagy akadályozott működésével függenek össze.

A tulajdonképeni érzelmek általában három osztályba sorozhatók. 1. Ösztönszerűek, vagy állatiak; ilyen pl. a félelem, a harag; ezek öröklött érzelmek s jórészt az állatoknál is feltalálhatók. 2. Társadalmiak; pl. rokonszenv, szeretet, részvét; ezek az előbbieknél, jóval később jelentkeznek, s azokkal legtöbbször ellentétes irányúnak. 3. Magasabb érzelmek; pl. hazaszeretet, a szép, az igaz, a jó szeretete, a kötelesség érzelme. Ezek határozottan legutóbb fejlődnek ki, mivel a legbonyultabb s összetettebb képzetekre, képzetsorokra támaszkodnak.

A gyermeknél az érzelmek jelentkezése már az első napokon észrevehető. Valószínű, hogy ekkor még csak az ösztönszerűek lépnek föl. Oly tökéletlen akkor még a szervezet, hogy működési zavarok nagyon gyakran állanak be nála. Három-négy hó múlva már a speciális érzéki érzelmek is constatálhatók. „Okunk van hinni, hogy a gyermek az első évben bizonyos tapintási, hallási és látási érzetekben rendkívüli gyönyörűséget talál, a mi azonban a későbbi korban eltűnik.“ (426. l.) Erőnk tudata általában az u. n. egoistikus érzelmek keletkezése már a *gyermekkorba* visz át. Ugyanez időtájt észlelhetők a társadalmi érzelem nyomai is, elsősorban különösen barátság alakjában. Az intellektuális érzelmek, mint a csodálkozás, a tudásvágy, már két-három esztendőskorban jelentkeznek, az esztétikai érzés első jeleit a gyermekek játékaiknál találjuk. Legtöbb nézeteltérés volt az erkölcsi érzelmek keletkezése fölött. Ma már eldöntöttnek lehet tekinteni, hogy ezekben is van ösztönszerű elem is és szerzett elem is.

Az érzelmekre való befolyásnál két szempont vezethet bennünket. Egyik a gyermek boldogsága, amely szerint távol igyekszünk tőle tartani mindent, a mi boldogságát zavarhatná, másik a gyermek értelmének és jellemének fejlesztése.

A nevelő az érzelmet többnyire csak közvetve irányíthatja, fokozhatja vagy mérsékelheti. Például a társaság kellő megválasztásával. De főként saját erős és kiemelkedő egyéniségével. Később azzal, hogy azokat a képzet-csoportokat erősíti, a melyek a nemesebb indulatok alkotó elemei. Közvetlen hatás lehet pl. midőn valamely szép történetnél annak nemes érzelmi oldalára hívjuk föl a növendék figyelmét, vagy ilyenek kapcsán lökést adunk a gyermekben úgy is erős utánczó hajlamnak. Egyébiránt itt nagy óvatosság ajánlatos; ha mindig csak kellemes érzelmekkel kívánjuk körüvenni a gyermeket, époly sarkalatos hibát követünk el, mint az ellenkezővel tennénk. A kellemesnek a kellemetlennel bizonyos mértékben váltakoznia kell. Nagy hatalma van a megszokásnak is; némely eleinte nem kellemes érzelem annyira megszokottá válhatik, hogy később a hiánya lesz kellemetlen. S nem kell feledni, hogy az összes magasabb érzelmek első csirái tulajdonképen ama külső tekintélynek a reflexei, a melyek hatása alatt a gyermek áll.

VII.

A törekvés vagy akarás mintegy az *aktív* részét jelzi szellemi életünknek.

Eredetét nem pusztán a szerzett ismeretekben találhatjuk meg, vannak velünk született, ösztönszerű elemei is. Némely célirányos mozgásoknak az ismeretek kifejlése előtt való jelentkezése kétségtelenné teszi ezt. Mindazáltal a tapasztalás és környezet befolyása is nagyon jelentékeny.

Eppen mert bizonyos mozgások és az akarat közt eredendő összefüggés van: az akarat erősítésére az első, legcélszerűbb lépés a hozzátartozó mozgások tökéletesítése. Erre gyakorlás szolgál, melylyel a mozgást lehetőleg szokás erejére kell fokoznunk. Hogy szokás keletkezzék, arra a figyelem lefoglalásával kell kiindulnunk s gyakori ismétlés útján haladunk tovább. Mennyire lehet vinni ily módon, éveken keresztül, például a katonaság.

„A gyermekszobának és a játéktérnek úgy kell berendezve lennie, hogy erőteljes testi mozgásokra serkentsen, s arra vezessen, hogy efféléket egész meghatározott irányban végezzen a gyermek. Az a fontos szerep, melyet az utánczás az önkéntes mozgások

fejlődésénél játszik, rámutat a pajtáság nagy jelentőségére a nevelés korábbi szakáiban. Egy gyerekre nagy hatással van az, ha látja, hogy a pajtása valami újat tesz s egy kis hatusztendős fickót valamelyik egy-két évvel idősebb társának a hőstettei százszor jobban megragadnak, mint egy felnőttnak akármiféle véghezvitt nagy dolga.“ (532—533 l.)

A nevelő fog aztán *moralis* elemet is vegyíteni a kérdésbe s ő fogja ébren tartani és növelni azt a vágyat a gyermekben, hogy *derék* legyen. Ez oly érzelmi elemeket hoz az eddigiek közé, amelyeknek nagyon is sok részük lesz az akarat további fejlesztésében. Az értelmi erők gyarapodása pedig oly távolabbi célokat is az akarat körébe von, a melyekről előbb szó sem lehetett. Ugyanez fog alkalmas bíráló és irányító tényezőként közbelépni egyes esetekben. Ugy hogy gátló szerep is vár rá. E tekintetben arra kell törekednie a nevelőnek, hogy megfontolásra szoktasson. Várakozni, meggondolni, mielőtt a végrehajtáshoz fog, legalább ennyit tanuljon meg a gyermek. Magasabb fok ennél természetesen a határozottság vagy szilárdság. Ez gondosan ápolandó, de egyuttal óvatosan elkülönítendő a makacsságtól; a kettő rokon egymással, de a lényeges különbség az, hogy az utóbbi nem nyugszik megfontoláson.

Betetőzi végre az egészet az *önuralom*, mely voltaképp csak annyit jelent, hogy a cselekvés értelmes szabályozó motívumok hatása alatt történik. Részletesebben: a vágy, az érzelmek és a gondolkodás felett való uralokból áll ez, a mi, mint végeredményhez, a figyelem felett való uralomhoz vezet.

A physiologiai tapasztalat szerint az agyvelőben az „önuralom középpontjai“ vagyis azon sejtek a melyektől az önuralom, s valószínűen a szándékos figyelem is függ, — a legkésőbbben fejlenek ki. Innen érthető, hogy az önmagán való uraloklás a legkésőbbi időben s a legnehezebben érhető el.

Az akaratnak bizonyos állandó elvek szerint való irányítását *jellem* szóval szokás jelölni. „Tökéletes jellem az olyan, a mely eszmélkedő és értelmes, az az arra törekszik, hogy összes céljait alárendelje a jónak egy általános fogalma alá, és ott, e hol új viszonyok lépnek föl s a helyes irány nem tüstént nyilvánvaló, kész megállani és fontolgatásba bocsátkozni.“ (554. l.) A miből az is kitűnik, hogy a legkitűnőbb jellem se lehet soha mereven megállapodott, állandó elem benne alig lehetséges több pl. annál az égnél, hogy jót akar.

Érintettük már, hogy az öntudat e csoportjánál különösen sok szerep jut a kívülről jövő befolyásnak. A szülei tekintély hatása már az első években észrevehető. A nevelő annyival nehezebb helyzetben van, hogy az ő körébe már némileg kialakult erkölcsi érzelmekkel és törekvésekkel jut a gyermek. A nehézséget növeli az, hogy a tanítás, a pusztán értelmi irányban való működés nagyon is igénybe veszi őt ahoz, hogy az érzelmi és erkölcsi kérdésekkel, így a növendék teljes kiismerésével is, eleget foglalkozhassék. Ezenkívül nem is szabad szembevetően törnie a célja felé, mert azzal csak kétesebbé teszi az eredményt. Elrejtve, ugyszólván titokban, mintegy szuggerálás által kell hatnia, ha igazi sikert akar. Egy alkalmas időben tett futó megjegyzés, avagy egy történet, a melyet elmond, vagy elolvastat, talán többet használ, mint egész csapat jutalom vagy büntetés, dícséret, vagy korholás, a melyekkel mindannyiszor jár bizonyos veszedelem.

„Ily oktatás jóltevő hatása a fejledező akaratra

nagy részben az *egyéniség finom befolyásától függ.*“ (571. l.) S nagy különbség van a közt, hogy a nevelő maga melegen fogadja-e valamely történeti vagy irodalmi olvasmány erkölcsi tanuságát vagy pedig közönyösen. S e különbség a közvetlenebb erkölcsi oktatás eseteinél még jelentékenyebb. „Itt alkalma nyílik a nevelőnek elrejtteni művészetét, s személyiségének titkos, de hatalmas befolyására támaszkodnia. Az itt működő erő az, a melyet már eddig is *suggestionak* nevezünk. A nevelés suggestioja hasonlít a hypnosis suggestiójához, a meny nyiben ennél is bizonyos viszony áll fenn a sugalló és az alany közt s e mellett az alany itt sincsen egészen tisztában a sugalló céljaival épügy, mint amott.“ (571. l.)

Nyilván kitűnik, hogy szellemi életünknek eme három része: értelmi, érzelmi és akarat, külön, ugy szólva egyenkint önálló csoportot képeznek. Az az, ha azt akarjuk, hogy eléggé kifejlődjenek, mindegyikkel külön kell foglalkoznunk. Kölesönösen hatnak ugyan egymásra, de egyik a másiktól nem ered. Téves pl. a Herbart-féle felfogás, mely az akaratot tisztán az értelem tartalmából származtatja.

Kitűnik az is, hogy a nevelés egészben véve indireet hatás. Sem a tudás, sem az érzelmek, sem a jellem, a mely valamely növendékben kifejlődésre jut, nem a tanító egyenes munkájának a gyümölcse, hanem a tanító hatása által fölébresztett visszahatásszerű önmunkásságé.

A mely ereeményekből végül világosan folynak a következő tanulságok: 1. A nevelőnek az elme mindhárom elemével külön külön, de úgy kell foglalkoznia, hogy azoknak egymásra való *kölcsönös* (és nem egyoldalú) hatását se tévessze sohasem szem elől. 2. Főfogóját képezze a növendék egyéniségének minél teljesebb kiismerése, mivel csak így választhatja meg alkalmasan a rugókat, melyekkel azt célszerű cselekvésekre bírja s azon legyen, hogy a tanítvány jó tulajdonságai és képességei lehetőleg önállóan fejlődjenek, ő maga pedig a nevelés előbbre haladásával igyekezzék mind jobban-jobban visszavonulni.

Dr. Pallagi Gyula.

(Vége köv.)

IRODALOM.

Venetianer Sándor, újsóvei ev. ref. lelkész, igen értékes és tartalomdús munkával gazdagította hazai reformált egyházi és tankönyv-irodalmi készletünket. Munkájának teljes címe ez: „Lesebuch zum Unterricht in Religion und Kirchengeschichte für Schüler und Katechumenen der deutschen reformirten Gemeinden in Ungarn“. Megjelent a bácsvármegyei ev. ref. iratokat terjesztő egyesület bizományában és kapható Cserevenkán, a ref. lelkészi hivatalnál. Szerző a szokásos tételecimektől eltérőleg, nagyon találó és az elmébe könnyen bevésődő, tömör s mégis mindent kifejező jelzésekkel tünteti fel az általa tárgyalandó tananyag lényegét, úgy hogy már az egyes szakaszok címeiből következtethetjük, miről lesz szó. Első cikk élén p. o. ezt a feliratot olvassuk: „A keresztyének“, azután jó következetes rendszerben „az igazság városa, építői, oszlopoi és kiterjedése“, rá nyomban „az igazságban való élet“, továbbá „az igazság hitvallói“, majd történelmi kapcsolatban „az igazság elferdítése“, „az igazság ellenségei“, „az igazság bizonyágtévi“, „az igazságnak Magyarországra bejövele, itten történt terjedése, az érette folytatott tusák“, „az igazság hangjai“

(zsoltárok, dicséretes, hitvallási iratok). És mindezek után a *heidelbergi káté*, vagyis az a tankönyv, melyben az isteni kijelentés igazságai kérdésekben és feleletekben vannak megmagyarázva, teljes szó szerinti szöveggel. Záradékkul reggeli, esteli, asztali, iskolai, ünnepi, úrvacsorai imádságok. E rövidke összegezésből is látható, hogy az ismert nevű tudós szerző korszerű, becses, szükséges munkával lepte meg azokat a hazai, németajkú hitbuzgó s áldozatkész gyülekezeteket, a melyek Bácskában, Tolnában s a diasporákon, le egészen a szerb határig és a horvát-szlavon végvidékekig, már régóta epedve szomjúhozzák az *igazság* életadó, üdítő, hamisítatlan tiszta vizét, mely lelkeket egyedül képes felfrissíteni, felderíteni, megeleveníteni. Ezt az igazságot, t. i. Krisztus örök evangéliomát, ennek világhódítói s az emberiséget ujjíteremtő hatalmát, pályafutását, küzdelmeit s győzelmeit ismerteti meg Venetianer Sándor lelképásztor, még pedig egyszerű olvasmány alakjában; a mi azt teszi, hogy könyvét nem szükség, sőt nem is kell sem a gyermekeknek, sem az úrvacsorához járulásra előkészítendő növendékeknek betanulni, beemlézni, hanem elégséges és célhoz vezető magában véve az is, ha azt értelemmel, figyelemmel olvassák, otthon szüleiknek, testvéreiknek elbeszélnek, elmondogatják, szájról-szájra adják, mint tették hajdanán az első katechumenusok. Szerző stílusa oly voazó, világos, érthető, emellett a reformátorokéhoz hasonló, erőteljes kifejezésekben annyira bővölködő, hogy munkáját a szakemberek, tanítók, lelkészek is haszonnal olvashatják. Az egészet a tiszta evangéliomi református hitvallás és hittudat meggyőző ereje hatja át s kívánjuk, hogy az *igazság* diadaláért epedő, imádkozó és munkálkodó lelképásztor szerző nemes inteniója minden tekintetben megvalósuljon.

E. J.

Földrajz. Középkolák számára I. rész. Irta *Bodnár Lajos* tanár. A nm. vallás- és közokt. miniszter által 1899. jul. 25-én 3150. eln. sz. a. a középkolák részére engedélyezett tankönyv. Pozsony, Budapest 1899. Kiadja Stampfel Károly. Ára füzve 50 kr kötve 70 kr. 8 r. 61 l. A könyv a magyar államot ismerteti és teljesen az új állami tantervhez alkalmazkodik. Határozott előnye — a mit a hivatalos bírálat különösen kiemel — az eddigi hasonló könyvek között módszerben rejlik. Az író rajzoltatva tanítja a tárgyat, a mi nagyon helyes. A könyv végén térképábrák vannak. Ajánljuk e jó könyvet középkoláinknak használatra.

Összehasonlító vallástan. A gymn. VII. osztálya számára. Jutalmazott pályamű. Irta *Gergely Károly* volt nagybányai ev. ref. lelkész s áll. gymn. vallástanár. A tiszántúli ev. reform. egyházkerület tulajdona. Ára 80 kr. Kapható Debrecenben az ev. ref. főiskolában levő népiskolai könyvkiadványok raktárában, továbbá minden hazai könyvkereskedésben. 8-r. 96 l. Tartalma: Bevezetés. A polytheitikus vallások (Mexikó és Peru őslakosaié, az indiánoké, fetisimádóké, az északsarki nomádnépeké, a polynésiai szigetlakóké, az ausztráliai őslakóké, a kaliforniai és déláfrikai őslakóké, a vándorcigányok babonás hite; Brahmanismus, buddhismus a khinaiak vallása, parsismus, egyiptomiak, babylonok, khaldeusok, phoeniciaiak, görögök, rómaiak, germánok, kelták, szumerek, vogulok, finneek, ősmagyarok vallása) és monotheistikus vagy kijelentett vallások (izraelita, keresztyén, mohamedán vallás). Végül összefoglalás. A könyv nem annyira összehasonlító vallástan, mint inkább a vallások rövid ismertetése. Kár, hogy a szerző

az itt-ott megkísérlett összehasonlításokban a ker. kath. vallás rovására rendszerint túlmegy az objectivitas, a türelem, sőt az igazság határain is. Ezen könnyen elhagyható, sőt véleményünk szerint a tanításnál ki is hagyandó részekon kívül a könyv stílusa tiszta, világos, könnyen érthető; a vallások ismertetése is nyomon járó, tévedésektől ment s ezért a könyvet prot. középiskoláinknak használatra ajánljuk.

A Nagy Képes Világtörténet 35—38 füzetei jelentek meg a közelebbi múlt napokban. E füzetek Görögországnak a peloponnesosi háború után való történetével s a makedon uralommal, Philippos hódításaival és uralkodásával foglalkoznak, azzal a széles ismeretkörrel, finom történetirői érzékkel és óriási apparatussal, mely a Nagy Képes Világtörténetnek minden füzete jellemzi és hazai irodalmunkban eddig páratlanra teszi. Különösen érdekesek a 37, 38. füzetek, melyek a tárgyalt kor műveltségi és irodalmi viszonyait adják elő. Egy Demosthenes, Aeschines és Aristoteles munkássága és hatása van a füzetekben remekül leírva Olvasunk a görögök művészeti és műipari kiváló alkotásairól, sőt nemcsak olvasunk, hanem azoknak jórészt szép kivitelű illusztrációk alakjában magunk előtt is látjuk a füzetekben. A tizenkét kötetes nagy munka szerkesztője Marczali Henrik, egyet. tanár, a görögökről szóló kötet szerzője dr. Gyomlay Gyula akadémikus. Egy kötet ára díszes felbörkötésben 8 ft; füzetenként is kapható 30 kr-ával. Megjelen minden héten egy füzet. Kapható a kiadóknál (Révai Testvérek, Irod. Int. Rt. Budapest, VIII., Üllői-ut 18.) s minden hazai könyvkereskedés utján.

A D A T O K

a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházak történetéhez.

72. A petneházi ev. ref. egyház története.

A mai Petneháza, mely Szabolcsmegye homokos vidékének csaknem közepén foglal helyet, megbízható kútfők, régi iratok szerint Petneháza nevet viselt, azon régi Petene családától vette nevét, mely most Petneháznak nevezetetik, s egy a legrégebb nemes családok közül, kik e községet birtokolták. Allítólag a Petneházy nagy kiterjedésű családnak ebből az ágából való volt a történelmi nevezetességű Petneházy Dávid budavári hős is. Cseh építészetre valló ódon temploma, melynek építése hitelt érdemlő kútfők szerint * 1400 eleire esik. 1444. évben szenteltetett fel Bernhardus Sanctus árkádiai püspök által.

Petneháza nemesi osztálya az ujjított vallást a Kálvin értelme szerint vette be jobbágyaival egyetemben, s azóta a református egyház tulajdonát képezi ez a mostani 1896. évben nem esékély költséggel renováltatott templom, mely falazatának magasságára nézve a nyír-bátori templomhoz hasonlított. Azonban az emésztő idő, különösen az 1831-ik földrengés következtében a bár erős fundamentomra épített falzat annyira meggyengült, hogy az egyháztanács szükségszerűnek találta az alsó falzat terhének könnyítése tekintetéből a falak magassából körülbelül egy bécsi öl magasságnyt le-szedetni 1844. évben. Ugyanez alkalommal (1844.) a templom keleti oldalán egy befalazott s ajtóval ellátott zártfülké felnyitattván: az emberi vázakkal volt tele, több mint 80 koponya számláltatott fel. A talált csont-halmaz a fülkéből a parochiális kert helyiségébe hordatván

* B. e. Kozma József esperes levéltári kutatásai szerint.

ki, 2 nagy sirvermet töltött meg. A csontok közt két emberi kéz ráaszott bőrrel és egy latin nyelven szerkesztett pergamen irat találtatott, mely leleteknek egyike állítólag a nemzeti muzeumnak, másika a sárospataki kollégiumnak küldetett el az akkori egyházi előjáróság által. A pergamen iraton állítólag az volt olvasható, hogy Petneházy Mátyás kérelmére és közbejárására szállítottak a csontok a templom nevezett fülkéjébe.

Ugyancsak a nevezett évben a templom nyugoti részében több osztályból álló kriptát találtak, melyekben a kutatást tevők elporladt koporsókra, elsenyvedt hullákra találtak, egy még épségben levő selyem keszkenőt is hoztak fel a kutatók a sírboltból.

A templomba való bejárat előtt egy a templomtól elkülönített fatorony állott, de a mely rozoga volta miatt, különösen itteni közbirtokos Kazinczy József unszolására szétszedetett s más távolabbi helyre harangláb építettet. 1894. kőalpra csináltatott újból, a melyben ma is teljes épségben áll és közhasználatra szolgál az a régiségéről nevezetes nagy harang, melynek alsó részén e felirat olvasható: „IN HONOREM EC. REF. ATORIS. FIERI. CURAVIT Stephanus Wáratkai. Vice Comes Cottus de Szaboles. Anno Salutis MDCXCI.“

A kis harangon e felirat áll: Petneházy Lajos főkurátorságában öntetett 1860. Az anyakönyv 1760. évtől veszi kezdetét, csak hogy az adatok nem egymás utáni időrendben vannak bejegyezve, hanem rendetlenül össze-vissza.

A legközelebbi múlt s a jelen században adományozott s ma is használatban levő urasztali készletek, szent edények a következők:

2 ezüst pohár, a nagyobbikon következő felírás olvasható: T. N. Sulyok Ferenc Uram házastársa Urai Éva asszony csináltatta. Alól: Anno Di 1718. a petneházi ecelésiának számára.

A kisebbik urasztali pohár küloldalán e sorok olvashatók: Solt XXIII. v. 5. „Asztalt készitesz én előttem az én ellenségeim előtt. Meghizlalod olajjal az én fejemet, az én poharam tele. A nemes petneházi szent Eklésia számára csináltatta Ugrótzai Bossányi Bossányi Susánna, néhai Kazintzi Kazintzi József özvegye 1776.“ A nagyobbik boros kanna küllapján S. W. jelzés, utána 1690. A kisebb boros kanna alsó lapján e felírás olvasható: „Sulyok Ferenc Urai Éva, anno 1778.“

Egy régi urasztali vászon kendőn arany himzéssel e felirat áll: „Urai István 1792.“

Egy urasztali színes selyem kendőn ezen felirat van: Tekint. Bernát Erzsébet Futó Mihályné asszony a petneházi Eklésiának ajándékozta 1800.

Egy urasztali színes selyemkendőn: „Kanizsai Mária 1831.“

Egy urasztalára való csipkés szélű abrosz ily felirattal: „Futó Klára 1831.“

A régi anyakönyv 437. lapján egy végrendeleti hagyomány másolata olvasható: *Másolat.* Anno 1764. Die 28-n gbris. Vice-Collonellus. Néhai Tekintetes és nemzetes Uketyevich Gábor Ur a petneházi Refta szent Eklésiának Istenes indulatjából kétszázötven magyar forintokat testált Summát a Debreceni református Curátorok vegyék kezekhez és oly helyre elocálják, honnan az esztendőnként való legalis interessét bevehessék és a petneházi Refta. Sz. Eklésiának mindenkor kiadják. Ezen interesnek pedig fele a Szent Eklésia szükségére való legyen, fele pedig a petneházi református predikátoré minden esztendőben. Mely summát, hogy holta után a Tiszt. urnak Debrecenben arra rendeltetett

Curátor ur kezéhez vette, ezen alább irt quietantiának valóságos másából világosan kitetszik

Copia quietantiae Vice-Colonellus néhai Tekintetes és Nztés Uketyevich Gábor Uram, a mely kétszázötven Mforintokat legált a petneházi Sz. Eklésia számára, azokat az alább irt napon T. N. V. Patay István Uramtól, mint az említett ur testamentomának executorától kezembe vöttem Debrecenben 24 7bris 1767. Nádudvari József ezen summának consistorialiter deputált Conservátora. Ugyanezen jegyzőkönyv 439. lapján következő egyházi határozat van bejegyezve:

„Anno 1783. Die 19 octobris. Ezen petneházi Reformata nemes Eklésia közönségesen megegyezett akarattal elvégezte, hogy a predikátorok béreinek, avagy fizetésének nagyobbítására minden esztendőben ezután két-két köből gabona alá való föld ugyan a predikátorok számára megszántassék és a localis predikátornak tulajdon gabonája magjával bevettessék, melyet annak idejében osztán maga takartasson fel. Signat in Templo Refor. Petnehasiensis. Anno et die quibus supra. Petneházi nemes ref. Eklésiának Curátora Felsőszendi Fuló László idejében.“

Anno 1787. A predikátor háza kezdett építettetni a T. nemes Eklésia költségével N. N. Felsőszendi Fuló László úr főkurátorságában Peleskei Mihály predikátorságában. Anno 1787. Die 22 juni. Istenéhez való buzgóságából N. N. Selyebi Kovács János úr kedves feleségével N. N. Galgóczy Klára asszonynyal a Petneházi Reformata szent Eklésiának építésében való segélésére, melyek rész szerint a parochiák körül (körül) szükségesek valának, ajándékol adott 12. tizenkét körmöci aranyakat.

A petneházi Oskola Mesternek didaktruma. Syllabir gyermekektől vagy Abétzistáktól nyolc, 8 poltura. Olvasótól 16, tizenhat poltura. Rudimentistától két Máriás ha declinatiót tanul, ha pedig conjugatiót tanul, három Máriás Sabbatale mindakétféle gyermekektől vagy egy véka gabona, vagy fél véka buza.

Ezen petneházi Oskola mesternek Didaktruma a felyebb irt mód szerint íródott Tiszteletes Tasnádi Székely István ur consensusából és determinációjából, ki is akkor a Zabolchi Venerabilis Traktusnak Esperestje és az apagy Reformata Eklésiának predikátora volt. Act Petneházae Die 12. febr. 1772.

A petneházi parochiának proportióba jutott szántó földjei és kaszállói ekképen vagynak.

1-ör Mérettetett mindenfele, minden járásban tiztiz köből alá való szántföld. Ebből a parochia számára minden Calcaturán, négy-négy köből alá való földek szakasztattak, melyeknek ketteje földjét cultiválni tartozik az Eklésia, a más két-két köblös földjét pedig a fungens predikátor cultiválja. Ugyanabból a tiz köblös földből az Oskola Mester számára is szakasztott két köblös föld minden járason. Az egyik köblös földjét az eklésia elvetteti, maga tartozik pedig a másikat, t. i. a másik köblös földjét cultiválni.

2-or Kaszállók is vagynak a tasi és laskodi járason hat-hat ember vágók, a harmadikon pedig nem tudóván, hol legyen, a geometra meg fog szólittatni a kimutatás eránt és kiadódik. Sig. Petneháza 1799. 18. januári-i. Coram R. Michaele Berhidai seniore e R. Georgio Szegő Visitatore.

A helyv. hitvallást követő petneházi eklésiában szolgált predikátorok neveik: Jenei János 1760—1762. Szemere János 1762—1763. Paksi János 1765—67. Batori István 1769. Paksi János 1770. Hadadi István 1771. Nagymáté Pál 1772—74. Bodor András 1775—78. Rimaszombati György 1779. Farkas Gergely 1780—82.

Losonezi András 1783. Peleskei Miklós 1-ör szabolesi, majd károlyvidéki esperes. Katona János 1787. Szénási István 1788. Balyka Imre 1789. Orosz Sámuel 1790. Kis István 1791—94. Kis József 1795. Nagymáté Pál 1796. Gyöngyösi Juhász Márton 1797—98. Mátészalkai Kerekes József 1799—1800. kath. hitre tért. Gáspároczi József 1801. Rádi Ferenc 1802—803. Serki Sámuel 1804—805. Junyogi Szücs János 1806—1819. Majosházi István 1819—20. Porzsolt Ádám 1821. Harsányi István 1822—26. Sós Ferenc 1827. Nádaskai Gergely 1828—32. Ráti István 1833—39. Kovács Sámuel 1839. Laskai Dániel 1840. Török Mózes 1842—48. Bakos Zsigmond 1848—56. Ráti István 1856—57. Tóth István 1857—58-ig helyettes lelkész. Simon Ferenc 1858—71-ig. Nemes István 1871-től maig.

A lelkek száma most 200. Régebben 300—400 közt váltakozott, a csökkenés a földes uri osztály innen elpusztulása folytán állott elő. A birtokos osztály elpusztulása maga után vonta az egyház és belhivatalnokok sorsának nemcsak hanyatlását, hanem elszomorító helyzetét. És valóban ez elpusztult és elszegényedett kisded egyház már ma ott áll, hogy egyedül felsőbb egyház hatósági támogatás és istápolás nélkül fenn nem állhat. Petneháza.

Nemes István, ev. ref. lelkész.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Gyülekezeteink köréből. A révi egyház örömnépe.** A kies Jádvolgy — e magyar Schweiz — torkolatában a zugó Körös mellett századok óta küzd ez a szegény kis ref. gyülekezet ama paizsos férfival s egy másik a Körösnél rombolóbb elemmel mely a magyar protestantismus ezen idegen nemzetiség és felekezetek közé ekelt végvárát már-már elborítással fenyegette. Rév régi feljegyzések szerint 1602-ben (Révelő néven) ref. esperesi székhely s jó módu, népes gyülekezet volt. Az ostromló hullámok darabonként mosták, emésztették a magyarság e szigetjét, lassanként saját hazájában idegen lett az az Isten adta nép, melynek utóbb hitén kívül már nem volt más vagyona s odáig jutott, hogy beomlással fenyegető és a polgári hatóság által bezáratni szándékolta templomát saját erejéből megjavíttatni sem tudta, sőt félni lehetett, hogy e parányi sziget elmerül az oláhság tengerében. A végveszély idején az isteni kegyelem segítségül jött. Hat év előtt a bihari egyházmegye bölcsesége saját pénztára és a már annyi sebet bekötözött közalap segélyével missiói lelkészséget állított ott fel s Karácsony Imre lelkész személyében oly apostoli buzgóságu, tevékeny ifju embert rendelt e nagy fontosságú órállomásra, kinek esüggedést nem ismerő áldásos munkálkodása megerősítette azt a megrepedezett nádszálat és új lángra gyújtá a füstölgő gyertyabelet. Mert noha az Úr újabb próbára tette az erőtlent igyekezőket, midőn 3 év előtt tűzvész emésztette meg a ref. lakosság mintegy felének minden vagyonát s aztán rettentő jégverés törte szét kezökben a kenyérnek botját: a semmiből teremtő prot. szeretet esodákat művelt; a szegény réviak erejökön fejül adakozának, a tehetősebb gyülekezetek, melyeket a buzgó lelkész személyesen látogatott meg és alkalmi predikációkban szólított fel a könyörülő szeretet munkájára, ezer forintnál többel járultak, a szent célhoz. Ezen gyűjtés azt eredményezte, hogy ma már ezen elszigetelt, de vallásához ragaszkodó maroknyi nép megerősödvé remény-nel néz a jövő elé és megújított diszes templomában

kettőzött buzgósággal imádja azt a jó Atyát, a ki a leggyengébbet öleli szívére legnagyobb szeretettel. E templom felszentelése a f. hó 17-én lélekemelően folyt le. A gyülekezet éneklése és Szabó Károly bihari esperes magas szárnyalású imádsága után Csák Máté n.-váradai lelkész ismert ékes szólásával mondott mély hatású egyházi beszédet II. Móz. XX. 24. alapján. Azután az urvacsorát osztották ki Nádudvary Lajos borsi és Major Gyula pap tamási-i lelkészek; egy házaspárt esketett meg Kovács János furtai lelkész; az egyház és templom építés történetét vázoló rövid visszapillantást olvasott fel Karácsony Imre révi lelkész; végre egyházkerületünk nagy érdemű főjegyzője Zsigmond Sándor szoboszlói lelkész és esperes szívhez szóló remek imádságban áldotta meg a gyülekezetet s fejezte be méltóan e lélekemelő ünnepélyt. Délben kedélyes társaság, estve az egyháznak szépen jövedelmezett tanemulatság szórakoztatta a vendégeket s az ünneplő gyülekezetnek és a környéknek értelmiségét. A gyülekezet örömeiben osztozók szíves vendégszeretetet találtak Rév áldozatkész uri családjainál, különösen a lelkész és nagy műveltségű, kedves neje barátságos hajlékában, kinek fenkölt, vallásos lelkületét egy általa himzett diszes urasztali terítő is hirdeti. Mindannyian e multat és jövődőt megszenvedett szegény egyház jobb jövője iránti reményteljes bizalommal s azon buzgó óhajttal térünk haza a szép ünnepélyről, hogy a Révet koszorúzó hegyek kövei időtlen-időig s egyre erősebben verjék vissza a bátorító isteni szózatot: „*óh te szegény, szélvésztlől hanyatott, vigasztalástól megfosztatott! ime én a te köveidet kárbunkulus kövekké változtatom és zafir köveken fundállak tégedet: távol leszesz a nyomorúságtól, mert nem közelget feléd.*” K—s.

A kakszentmártoni ev. ref. iskola felavatási örömnépe. A kakszentmártoni ev. ref. ujonnan épített iskolaterem felavatása szeptember 17-én délelőtt nagyszámú közönség előtt ünnepélyesen történt meg. Bodnár János lelkész, iskolaszéki elnök, a néppel zsufolásig teli templomban alkalmi tanítást tartott a gyermek és népnevelés magasztos céljáról, áldásos voltáról a hazára, egyházra, családra és társadalomra nézve. Istentisztelet után pedig a diszes iskolateremben — mely a fuvardijakon, anyagszállításon kívül csaknem 1000 frtba került — buzgó imát mondott. Horváth Károly tanító-kantor az éneklő közönséggel Istent dicsérő éneket énekelt. Horváth Elemér az „Előre!” című költeményt szavalta el. Délután 3 órakor az iskolaterem költségeinek fedezésére rendezett jótékony célú tanemulatság volt. Ez alkalommal felülfizettek: Papp Béla 9 frt, özv. Markos Imréné 4 frt, Sulyok Lajos, Bodnár János lelkész, Horváth Károly tanító, Melegh György, Erdei József, Murg János és Deme Mihály 1—1 frtot, Gyulai Lajos 50 krt, Maák Lajos tanító 20 krt, idős Erdei János 20 krt, Lázin Mihály 10 krt, Janki György 10 krt. Az összes bál bevétel 83 frt 50 kr, kiadás 33 frt 26 kr, tiszta jövedelem 50 frt 24 kr. Az iskola javára kitett perselyben gyűlt 2 frt 64 kr. Ezenkívül önkéntes adakozással járultak az új iskolaterem költségeinek fedezéséhez: Papp Béla 50 forint, 1200 vályog, Téglássy Ferenc örökösei 40 frt 20 kr, dr. Keresztszeghy Lajos 37 frt 58 kr, özv. Markos Imréné 22 frt 40 kr, Melegh György 7 frt 63 kr, Deme Mihály 5 frt, néhány kaki lakos 4 frt 97 kr, Debreczeni József 8 frt, Lázár Mór 5 frt, Berecz Ambrusz 5 frt, idős Erdei János 5 frt 35 kr, Gyulai Sándor 3 frt, J. Király János 2 frt 83 kr, Király Ferenc 2 frt 55 kr, Gyulai Ferenc 2 frt 33 kr, Gyulai Lajos 2 frt 22 kr, idős Berecz József 2 frt 40 kr és a többi egyházi tagok

állami adójuk után egyszersmindenkorra egynegyedrészt fizetnek a magasztos cél előmozdítására. Az új iskola felavatása ünnepén a jótékonycélú táncmulatságon megjelent résztvevő egyéneknek és a nevelés oltárán áldozó nemes lelkeknek, valamint az építő munkásoknak hálás köszönetét fejezi ki az egyház nevében Kakszentmártonban, 1899 szept. 19. *Bodnár János* ev. ref. lelkész, iskolaszéki elnök.

A h.-nánási ev. ref. egyhástanács a h.-dorogi ujonnan épülendő ev. ref. templom részére 100 koronát adott és ezen kívül házankénti gyűjtést rendez. A városi dalárda pedig ugyanezen célra hangversenyt tart. Ugyancsak az egyháztanács Petőfi Sándor halála 50 éves évfordulójának emlékeztére alapítványt tett, melynek kamatait azon népiskolai növendék fogja kapni, ki március 15-ikén az iskola ünnepélyén legjobban fog szavalni.

A mesőtúri ev. ref. egyhástanács f. évi október hó 4-én, délelőtti istenitisztelet után fogja ünnepélyesen felavatni ujonnan épített központi elemi iskoláját, mely alkalommal a heves-nagykúnsági ev. ref. egyházmegye is Mezőtúron fogja rendes közgyűlését megtartani.

A ref.-kovácsházi ev. ref. egyház 1899. évi október hó 8-án tartja templomavatási ünnepélyét a következő sorrenddel: 1. Kezdő ének: 37. dicséret 1-ső verse. Ének folytatólag a 2. és 3. vers. 2. Ima. Szabó János békés-bánati egyh. m. esperestől. 3. Ének: 74 ik dicséret 3. és 4. verse. 4. Egyházi beszéd. Dombi Lajos gyulai lelkésztől. 5. Ének: 122-ik dicséret 2. verse. 6. Keresztelés. Végzi Böszörményi Béla battonyai lelkész. 7. Ének: 111-ik dicséret 4. verse. 8. Urvacora-osztás. Végzik Fekete Gyula n.-kikindai és Asztalos Sándor csorvási lelkészek. Az urvacora-osztás tartama alatt a gyülekezet a 167-ik dicséret 1—4, 7—15. verseit és a 173-ik dicséretet énekl. 9. Záró ima. Tartja Nagy Károly helybeli lelkész. 10. Záró ének: XXXVI. zsoltár 2. és 34-ik dicséret 5. verse. 11. A gyülekezet templomba nem férő része előtt, a templom udvarán egyházi beszédet tart Bay József gy.-várii lelkész. Kántorokként fungálnak: Nagy Sándor Makóról, Csiszár Sámuel Gyuláról és Nagy Gyula H.-M.-Vásárhelyről. Ünnepély után közebed s este táncvigalom. Az elszállásolás szempontjából felkéretnek a vidéki vendégek, hogy megjelenésükről okt. 5-ig bezárólag a lelkészi hivatalt értesíteni sziveskedjenek.

— **A Magyar Prot. Irod. Társaság** nagygyűléséről hozott lapunk mult száma tudósítást. Most a tagok közgyűléséről értesítjük olvasóinkat. A lélekemelő és ünnepélyes nagygyűlés után a különböző jelentések és indítványok tárgyalása kötötte le a tagok figyelmét. Itt érvényesült már a tagok activ, u. n. szólásszabadsága. Szóltak is többen a szönyegen levő tárgyakhoz nagy szakértelemmel és lelkesedéssel. E felszólalások után a közgyűlés az alábbi határozatokat hozta. A *herceg-szöllősi kánonok* kiadásra való előkészítését az azzal megbízott *Mokos Gyulánál* megsürgeti, esetleg más egyházhistorikust biz meg a kánonok sajtó alá rendezésével. A *Károlyi-alapot* bevonták a társaság forgótökéjébe, de úgy, hogy az időnkénti kiadások az alapnak mindannyiszor visszatérítenek. A társaság ügyészét megbízták, hogy a nagymérvű *tagsági-díj hátralékot* szedje be. Ez a hátralék közel 8000 frt, s mint a titkár jelentette, egyik nyílt sebet képezi a társaságnak. Mindenesetre orvosolni kell e sebet, mely könnyen romlásba döntheti a társaságot. Az orvosság, a lelkiismeret, a kötelességérzet Tölebresztése s a társaság megkedveltetése a régi tagoknál és csak a végső esetben erőszak, amely ha nem használ, nincs más

mód, mint hogy a hanyag tagokat „ense recidendum est.“ A holt tagot legjobb eltávolítani, mert az élőt is megrontja. De szerezni kell helyettök új, lelkes, kötelességtudó munkás erőket. Kíváncsiak vagyunk, hogy a debreceni „toborzó-gyűlés“ e tekintetben járt-e a kívánt eredménnyel. Majd meglátjuk a kiadandó emlékkönyvben, esetleg még addig is a titkár nyilatkozataiból. Van ugyan tudomásuk róla, hogy valamelyes mozgalmat keltett a minden ízében hatásos közgyűlés, de azért nekünk úgy tetszik, mintha a Bethesda tavának még csak a széle hullámoznék. Pedig példa lehetne itt a Tiszáutulnak F.-Szabolcs. A folyó évre *Sámuel Aladár „Bod Péter elete és művei“* című munkáját adja ki a társaság monographia illetményül. A „Koszorú“ c. népies vállalatot Hegedüs Sándor elnök nemeskeblü pártfogása mellett továbbra is folytatja a társaság és Szöts Farkas meg dr. Kecskeméty István szerkesztésében az idén is tiz újabb füzetet boesát belőle a piacra. E füzetek minél szélesebb körben való terjesztését ajánljuk lelkészeink, tanítóink, általán minden igaz magyar prot. ember figyelmébe. A füzetekből nagyobb kötetekben iskolai jutalomkönyvek is lesznek kaphatók 30 kr-ával. A *Bibliai Lexikon* kiadásába anyagi erőforrások hiányában még mindig nem mehet bele a társaság. Így van a *Kálvin Institutió*-jának magyar fordításával is. A fordítást *Nagy Károly* végezte, a revisiót *Eröss Lajos*, a superrevisiót *dr. Bartók György* teljesíti. Mindkettőből készen van már néhány iv, de a kiadást a tetemes költség miatt megkezdeni nem lehet. Ha a tiszáninneri ref. egyházkerület által kezdeményezett s a többi egyházkerületeknek elfogadásra ajánlott *parókiális könyvtárak* foganatosíthatnak, akkor a fentebbi függőben lévő kiadványok sorsa is azonnal kedvezően meg lesz oldva. Ajánljuk tehát ezen körülményt különösebben az egyházkerületek figyelmébe. A társaság szünni nem akaró éljenzéssel fogadta Gyurácz elnök azon indítványát, hogy a *világi elnöki állás* rendszeresíttessék s arra *Hegedüs Sándor* választassék meg. Majd erkölcsi pártfogásába vette a *Révész Imre* műveinek kiadására irányuló mozgalmat; köszönetet szavazott az ó-szövetség sikeres revisiójáért a brit- és külföldi bibliaterjesztő társaságnak, dr. Duka Tivadarnak, továbbá Szász Károlynak és kitünő munkatársainak. Végül egy fővárosi s négy vidéki választmányi tagsággal a következőket tisztelte meg a közgyűlés: a fővárosból: *Farkas Józsefet*, vidékről: *dr. Bartók Györgyöt*, *Simonffy Imrét*, *Zoványi Jenőt* és *Payr Sándort*. Jövő évi közgyűlését *Pozsonyban* fogja megtartani a társaság.

— **Az ujszövetség Károlyi-fordításának átdolgozása** ügyében — mint már jelentettük — e hó 21-én Debrecenben *Szász Károly* püspök elnöklete alatt értekezletet tartottak a felkért munkatársak. Jelen voltak az elnöklő püspökön kívül: Fejes István, Radácsi György, Petri Elek, Szöts Farkas, dr. Masznyik Endre, Dr. Mayer Endre, Balogh Ferencz, Révész Kálmán, Hamar István és dr. Erdős József, ki egyttal az értekezlet jegyzői tisztét is viselte. Az értekezleten *Szász Károly* szívesen üdvözölvén a megjelenteket, örömmel jelentette, hogy a revisióra felszólított munkatársak mindannyian készséggel ajánlkoztak a munkára. Majd *Radácsi György* indítványára az értekezlet közlekedéssel köszönetét fejezte ki az elnöklő püspöknek, akinek böles vezetése mellett fejezték be az ószövetség revisióját s kezdik meg egyszersmind az újét. Felolvasták ezután dr. Duka Tivadarnak, valamint a brit- és külföldi bibliatársaság titkáranak, Wottnak Szász Károly püspökhöz intézett leveleiket,

a melyekben a magyar biblia-átdolgozók eddigi munkájáért köszönetet és teljes elismerést nyilvánítanak. Ezekkel szemben az értekezlet egyfelől a *brit- és külföldi biblia társaságnak* áldozatkészségéért mond hálás köszönetet, másfelől dr. *Duka Tivadarnak* adózik köszönettel szíves közreműködéséért és fáradhatlan buzgalmaért s egyszersmind szeretettel üdvözlő díszdoktori kiténtetése alkalmából. A tárgyalások során az ujszövetségi iratokat a revisorok között következőképen osztották fel: Máté és Márk ev.: dr. *Bartók Györgynek*, Lukács ev.: *Kenessey Bélának*, Apost. Csel. *Petri Eleknek*, János ev.: János levelei, I. és II. Thess. levél *Radácsi Györgynek*, Róm. Jakab I. és II. Pét. és Jud. lev.) dr. *Mayer Endrének*, I. és II. Kor. dr. *Masznyik Endrének*, Gal. Zsid. és Pásztori lev. dr. *Erdős Józsefnek*, Efez. Kol. Philippi, Filemon lev. *Bancso Antalnak*, s az Apokalypsis dr. *Keeskemény Istvánnak*. Contrarevisorok lesznek dr. *Bartók György* és *Bancso Antal* kivételével ugyanezek. A revisióval kinek-kinek a jövő 1900-ik év január végére készen kell lenni, tehát a hivatottak a nagy munkát gyorsan be akarják végezni, hogy az ujszövetséggel is mielőbb megörvendeztessék a vágyódó lelkeket. Munkálataik alapjául az Elzevir-féle textus receptust tekintik, egyebekben pedig azon elveket követik, a melyeket az ószövetség átdolgozásánál. Legyen munkájukon a nagy Isten áldása!

TARTALOM-JEGYZEK: Forrás az egyházfentartási alapokhoz. Nagy István. — Protestántizmus és a tudomány. Illyés Endre. — Tárcák: A szabadakaratról. Csiky Lajos. — Közéletünk: A szatmári ev. ref. egyházmegye őszi közgyűlése. F. Varga Lajos. — A debreceni ev. reform. egyházmegye közgyűlése. Sz. L. — A Tiszántúli lelkészi kör értekezlete. — a — gy. — Könyvismeretetés: Psychologiai tankönyv nevelők számára. Dr. Pallagi Gyula. — Irodalom.

Adatok a tiszántúli ev. ref. egyházkerület kebelében lévő egyházaktörténetéhez: 71. A petneházi ev. ref. egyház története. Nemes István. — Különfélék.

Felelős szerkesztő: **SASS BÉLA.**
Szerkesztő-társ: **Eröss Lajos.**

Pályázat énekeszéri állásra.

A hajdu-bösszörményi ev. ref. egyház pályázatot hirdet egy önálló énekeszéri állásra. Fizetése 550 frt készpénz és 120 frt lakbér egyházi pénztárból évnegyedként előre fizetve. Kötelessége — temetések nélkül — az orgonistai teendők végzése mindennap délelőtt és délután, elemi fi- és leányiskolák V. és VI-ik osztályaiban s a felállítandó felső leány vagy polgári iskolában az ének tanítás minden külön díjazás nélkül. Pályázók közül egyháztanács szabad rendelkezés szerint fog többeket felhívni a próbaéneklésre és orgonázásra, s a próbára meghívottak uti költséget nyernek. Pályázati határidő **október 12.** Állás elfoglalandó november 1. Felszerelt kérvények alóhrotthoz adandók.

H.-Bösszörmény, 1899. szept. 27.

Szolnoky Gerzson,
lelkész, h. elnök.

1-2

Pályázat

a tiszta-ughi ev. reform. kántor-tanítóságra.

Fizetés: lakás természetben. Pénz, termény, föld, tandíjak, 1893-ban főszolgabírói értékelés szerint 408 frt. Kötelesség: I-VI. osztályu mindennapi és ismétlő iskola tanterv szerinti vezetése, istentiszteleteknél, temetéseknél kántori teendők végzése, kanonikus napokon s lelkész akadályoztatása esetén isteni tisztelet végzése és irodai segédkezés. Pályázatok **október 15-ig** alóhrotthoz küldendők.

Szabó László, ev. ref. lelkész.

NEUMANN M.

a t. t. ev. ref. egyházkerületben lakó lelkészek, tanárok és tanítók ruhaszállítója
DEBRECEN, Főtér, a m. kir. postával szemben.

Pontos címre figyelni tessék.